

TÜRKİYE'DE ÖZEL DERSHANELER: YENİ GELİŞMELER VE DERSHANELERİN GELECEĞİ *

Aysıt Tansel

Department of Economics, Middle East Technical University

06800 Ankara, Turkey

Institute for the Study of Labor (IZA) Bonn, Germany

Economic Research Forum (ERF) Cairo, Egypt

e-mail: atansel@metu.edu.tr

22 Eylül, 2013

Anahtar sözcükler: Özel Dershaneler, Türkiye'de Öğrenim, Ortaöğretim

JEL Kodları: 120, 121, 122

Özet:

Amaç: Bu makalenin amacı Türkiye'de Özel Dershane sisteminde yeni gelişmeleri ortaya koymaktır. Bir üst öğrenim düzeyine geçişte uygulanan sınavların Özel Dershanelere talebi kamçılıdığına inanılmaktadır. Bunun ötesinde, dağılımda adaleti değerlendirmek üzere Özel Dershanelerin ve ortaöğretim okullarının Türkiye'de illere göre dağılımına ışık tutmayı amaçlıyoruz.

Tasarım/ Metodoloji/ Yaklaşım: Özel Dershanelerin ve ortaöğretim okullarının zaman içinde geçirdiği evrim betimlenmekte ve karşılaştırılmaktadır. Özel Dershanelerin, liselerin ve ortaöğretim (lise) çağındaki nüfusun illere göre dağılımı karşılaştırılmaktadır. Bu dağılım özellikleri, dağılımda adalet konularını açıklamak üzere değerlendirilmektedir. Ortaöğretime devam eden lise çağındaki nüfusun illere göre dağılımı ile ortaöğretim öğrencilerinden Özel Dershanelere devam edenlerin illere göre dağılımı karşılaştırılmıştır.

Bulgular: Kanıtların ortaya koyduğuna göre, Özel Dershanelerin ve ortaöğretim okullarının özellikleri ilden ile önemli değişkenlikler göstermektedir. Özel Dershanelerin dağılımı, ortaöğretim okullarının dağılımına göre adaletsizdir. Ülkenin daha çok doğu ve güneydoğusunda yer alan illerde Özel Dershaneler ve ortaöğretim okulları daha düşük niteliktedir. Bunun ötesinde, ortaöğretim çağındakilerden Özel Dershanelere giden ortaöğretim öğrencileriyle orta öğretime devam edenlerin sayısının, bazı illerde daha düşük olması önemli eşitsizliklerin göstergesidir.

Özgünlük/ Değer: Özel Dershaneler konusundaki en son gelişmelerin gözden geçirilmesi, Özel Dershanelerin ve ortaöğretim okullarının illere göre dağılımının incelenmesi ve karşılaştırılması bu makalenin içerdiği yeniliklerdir.

*Bu makale Janice aurini, Scott Davies ve Julian Dierkes'in nazik ricaları doğrultusunda hazırlanmıştır. Görüşleri ve yüreklendirmeleri nedeniyle kendilerine gönül borcum var. Ayrıca Hakan Berument ile Ali Akarca'ya makale metni üzerindeki düşünce ürünü görüşleri ve Özgen Öztürk'e veri hazırlamada yardımları için teşekkür etmek isterim. Ayrıca, bu makaleyi İngilizce aslından yetkinlikle Türkçe'ye çeviren Ülkün Tansel'e teşekkür ederim. Herhangi bir yanlışlıktan sorumlu olan benim.

Türkiye’de Özel Dershaneler:Yeni Gelişmeler ve Dershanelerin Geleceği

İçindekiler

1. Giriş

2. Türkiye’de Eğitim Sistemi

2.1 Türkiye’deki Ulusal Sınav Sistemleri

2.2 Türkiye’de Üniversite Öğrenimine Olan Yüksek Talep

3. Türkiye’de Özel Dershaneler

3.1 Özel Dershanelerde Yeni Eğilimler

3.2 Örgün Eğitimde Öğretimin Aksamı

3.3 Özel Dershanelere Devamı Belirleyici Etkenler

3.4 Özel Dershanelerin Etkinliği

3.5 Özel Dershanelerin Maliyeti

3.6 Türk Eğitim Derneği Soruşturmasının İrdelenmesi

4. Özel Dershanelerin ve Ortaöğretim Okullarının İllere Göre Dağılımı

4.1 Özel Dershanelerin ve Ortaöğretim Okullarının İllere Göre Yoğunluğu

4.2 Özel Dershanelerin ve Ortaöğretim Okullarının İllere Göre Özellikleri

5. Özel Dershanelerin Geleceği

6. Sonuçlar

Kaynaklar

1. Giriş

Özel Dershaneler dünyanın her yerinde, fakat özellikle Doğu Asya ülkelerinde, yaygın görülen bir olgudur. Aralarında gelişmiş Batı ülkeleri de olmak üzere son yirmi otuz yılda dünyanın başka bölgelerine, daha yakınlardaysa Doğu Avrupa ülkelerine yayılmış bulunuyor. Eğitim sistemlerindeki rekabetçi baskılarla baş edebilmek amacıyla dünyanın her yerinde ana-babalar ve öğrencilerin Özel Dershanelere başvurma eğilimi görülmektedir.

Özel Dershanelere devamın yaygınlaşmasına koşut olarak son dönemde özel dershaneler konusunda yapılmış araştırmalar da artmış bulunmaktadır. Bu konuyu Japonya'da ilk araştıranlardan biri de Stevenson ile Baker'dı (1992). Onları, daha yakın dönemde izleyen Bray (1999), çok sayıdaki çalışmalarıyla uluslararası toplumun dikkatini Özel Dershanelere çekti: Bray (2003), Bray ve Kwok (2003), Silova, Budiene ve Bray (2006, 2009, 2010,2011), ve Mori ile Baker (2010). Özel dershanelerden söz ederken kimi araştırmacılar "gizli pazar" deyimini; kimileri de "gölge eğitim," deyimini kullanmış olsa da, kastedilen hep Özel Dershanelerdir. "Gizli piyasalar" deyimini kullanan Burch (2009), "gölge eğitim" deyimini icat eden Bray (1999) genel eğitim sistemine koşut, fakat farklı niteliklerle gelişmiş Özel Dershanelere gönderme yapmışlardır. Heyneman (2011) Özel Dershane eğitiminin iyi yanlarını ve kötü yanlarını özetlemiş ve Birleşmiş Milletler İnsan Halkları Bildirgesine aykırı olabileceğini açıklamıştır. İnsan hakları bağlamında ele alındığında varlıklı ailelerin daha iyi nitelikli Özel Dershanelerden, daha çok yararlanabilecek olmaları, eşitlik ve toplumsal adalet konularının ortaya atılmasına yol açmıştır. Safarzynska (2013) Özel Dershaneler yoluyla ortaya çıkan kadın erkek eşitsizliğini ve sosyo-ekonomik eşitsizliklerin üretimini incelemiştir. Lee, Park ve Lee (2009) yine Özel Dershanelerin sosyo-ekonomik eşitsizlikleri daha da artırabileceğine değinmişlerdir. Bray, Mazawi ve Sultana (2013) bazı Akdeniz ülkelerinde Özel Dershaneler ve toplumsal adalet konularını geniş biçimde irdemişlerdir.

Özel Dershanelerin yararlılığı konusunda yapılmış araştırmaları tarayan Bray (1999) karışık sonuçlar bulmaktadır. Tansel ve Bircan (2005) ile Zhang'ın (2013) çalışmaları bu alanda yapılmış sınırlı sayıdaki araştırmalardan bazılarıdır. Özel

Dershanelerin dünyanın dört bir yanında çoğalmasına katkı yapan etkenler çeşitlidir ve boyutları ülkeden ülkeye değişmektedir. Ireson (2004) konuyu İrlanda açısından incelemiştir; Bray ile Kwok'sa (2003) Hong Kong'daki sisteme eğilimlerdir. Bray (2011) daha az ele alınmış bir bölge olan Avrupa Birliği'nde Özel Dershaneleri ele almıştır. Bray ile Suso (2008) Afrika'daki Özel Dershane örüntülerini; Bray ile Lykins (2012) Asya'daki örüntüleri ele almışlardır. Silova (2009) İç Asya'daki Özel Dershane gelişimini incelemiştir; Silova (2010) Doğu Avrupa ve İç Asya'ya eğilir; Silova, Budiene ve Bray (2006) Doğu Avrupa ülkelerini ele almışlardır.

Özel Dershane eğitimi özellikle, öğrencilerin bir üst eğitim basamağına geçişte ulusal sınavlardan geçirildiği ülkelerde yaygındır. Güney Kore, Hong Kong, Yunanistan, Japonya ve Tayvan gibi pek çok ülkede bir üst eğitim basamağına geçişte ulusal ölçekli merkezi sınavlar bulunmaktadır. Özel Dershaneler sistemi en çok bu ülkelerde görülmektedir. Türkiye'deki Özel Dershaneler sisteminin böylesi ulusal, merkezi sınavlar sonunda geliştiği düşünülmektedir. 2012 yılında, yaklaşık 1,3 milyon öğrenci ve elli iki bin öğretmenle eğitim veren dört bin kayıtlı Özel Dershane bulunmaktaydı. Bu konuya, araştırmacıların ve akademisyenlerin ilgi göstermesi oldukça yenidir. Tansel (2013) Özel Dershanelerle toplumsal adalet konusunu araştırmıştır. Tansel ile Bircan (2005; 2006 ve 2007) Özel Dershanelerin yararlılığını, dersaneleri doğuran etkenleri ve daha başka yönlerini araştırmışlardır. Ayrıca Berberoğlu ile Tansel (2012) Özel Dershanelerde öğretimin yararlılığı üstüne düşünceleri incelemiştir. Türkiye'de Özel Dershanelerde öğretimin çeşitli yönlerine eğilen bu araştırmalar daha çok anket verilerine ve niceliksel yöntemlere başvurmuşlardır. Özel Dershanelerde öğretim konusuna Türk akademisyenlerin giderek artan ilgisinin boyutlarını gösteren başkaca araştırmalar arasında Altınyelken (2013), Nartgün, ve başkaları (2012), Baştürk ile Doğan (2010), Gök (2006; 2010), Akgün (2005), Güvercin (2005), Okur ile Dikici (2004), Morgil, Yılmaz ve Geban (2001); Morgil, Yılmaz, Seçken ve Erökten (2000) sayılabilir. Türkiye'de Özel Dershaneler ve üniversite giriş sınavları konusunda kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarınca hazırlanmış bazı raporlar bulunmaktadır. Örneğin, Türk Eğitim Derneği (TED) çok sayıda öğrenciyi, ana-babayı, öğretmeni ve okul yöneticisini kapsayan geniş bir ankete dayalı bir rapor hazırlamıştır (TED, 2005). Bu raporun sonuçları, bu makalenin 3.6 sayılı bölümünde ele alınmıştır. Bağımsız bir kurum olan Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK) Türkiye'deki üniversiteler konusunda bir rapor yayınladı

(YÖK, 2007). Eğitimciler sendikası (Eğitim-Sen) Türkiye'deki özel ve kamu okulları yanı sıra Özel Dershaneler konusundaki görüşlerini yayınlamış bulunuyor (Eğitim-Sen, 2013).

Elinizdeki araştırma Türkiye'de Özel Dershanelerin çeşitli yönleri üstüne bilgi sağlayacaktır. Özellikle Özel Dershanelerin ve ortaöğretim okullarının illere göre dağılımı üzerinde durulacaktır. Makalenin düzenlenişi aşağıdaki gibidir: 2. Bölümde Türkiye'deki eğitim sistemi ile Özel Dershane sistemine yol açtığı varsayılan iki ulusal sınav incelenecektir. Ortaokuldan liseye geçişte Özel Dershanelere gereksinim duyulmaktadır. Benzer biçimde liseden üniversiteye geçiş de, Özel Dershanelere dönük ikinci bir talep dalgası doğurmaktadır. Türkiye'de üniversite öğrenimine yüksek talebin ve dolayısıyla Özel Dershanelere olan talebin nedenleri 2.2 sayılı bölümde irdelenmektedir. 3. Bölümde, Özel Dershanelerde ve ortaöğretim okullarındaki yeni yönelimler ve gelişmeler gözden geçirilmektedir. Ulusal sınav zamanı yaklaşırken, örgün eğitimde derslerden kopuş, Özel Dershanelerin yararlılığı ve Özel Dershanelere devamın ardındaki nedenler ve Özel Dershanelerin maliyeti konuları da bu bölümde ele alınan konular arasındadır. Özel Dershanelerin, genel liselerin ve lise çağındaki nüfusun illere göre dağılımı 4. bölümde incelenmiştir. Bunun yanı sıra, Özel Dershanelerin ve ortaöğretim okullarının illere göre dağılımının çeşitli özellikleriyle birlikte illere göre yoğunlukları ve nitelikleri de çeşitli ölçümlerle 4. bölümde irdelenmiştir. Bu bölümün, Özel Dershanelerin ve liselerin illere göre dağılımında adalet konularına ışık tutması beklenir. 5. Bölüm Özel Dershanelerin geleceği konusunu incelemektedir. Sonuçlar 6. Bölümde verilmiştir.

2. Türkiye'de Öğretim Sistemi

Türkiye'de öğretim sistemi, temel eğitim, ortaöğretim, yüksek öğretimden oluşmaktadır. İlköğretim, 1997 yılındaki eğitim reformuna dek okullaşmanın zorunlu olduğu tek öğrenim düzeyiydi. 1997'de ilkokul ile üç yıllık ortaokul birleştirilerek bu birime temel eğitim adı verildi. Sekiz yıl süren temel eğitim 1997'de zorunlu hale getirildi. Temel eğitimi üç yıllık dönem izlemekteyken, bu süre 2005-2006'dan bu yana dört yıla çıkarılmış bulunuyor. Ortaöğretim genel liselerde ya da meslek liselerinde gerçekleştirilebiliyordu. 2012-2013 öğretim yılında, 4+4+4 olarak anılan bir öğretim sistemi uygulamaya konarak on iki yıllık öğrenim zorunlu hale getirildi. Bu

sistemin başlıca yeniliklerinden biri, dördüncü sınıftan sonra getirilen yönlendirici yerleştirmedir. İkinci dört yıla ortaokul adı verilmektedir. Bu sistemde, çocuklar 66 aylıktan başlayarak okula gitmektedirler. Bu sistem konusunda toplumda oydaşma sağlanamamıştı. Sistem çok sayıda eğitimci tarafından pek çok yanıyla eleştirildi. Gerek okula başlama yaşının küçültülmesi, gerekse erken yaştan yönlendirici yerleştirme toplumun seslendirdiği eleştiri konularının başında geliyordu. Pek çok ana-baba çocuklarının 66 aylıktan okula başlamasını geciktirmek için doktor raporu almak yoluna başvurdu. Eğitim Reformu Girişimi'nce hazırlanan (ERG, 2012) raporlar ile çeşitli üniversitelerin eğitim fakültelerinin dekanlıklarınca hazırlanan raporlar 4+4+4 sisteminin eleştirilerine katkıda bulundu.

Türkiye'de üniversite öğrenimi üniversitelerde gerçekleştirilmektedir. Öğrenim programına bağlı olarak üniversite öğrenimi iki ya da dört yıl (tıp öğrenimi altı yıl) sürmektedir. Dört yıl sonunda lisans diploması verilmektedir. İki yıllık programlar (önlisans) sonundaysa önlisans diploması verilmektedir. Ayrıca, yüksek lisans ve doktora programları da bulunmaktadır. Yüksek öğrenime olan aşırı talep karşısında, kamu ve özel üniversitelerin sayısı geçen son yirmi yılda büyük ölçüde artmıştır. 1992'de 25 yeni üniversite; 2006'daysa 15 yeni üniversite açılmıştır. Nisan 2007'de çıkarılan yeni bir yasayla 17 yeni üniversitenin daha açılması sağlandı. Günümüzde ülkenin dört bir yanında 166 üniversite bulunurken, geçmişte yalnızca büyük kentlerde, tümü bir avuç üniversite bulunmaktaydı. 166 üniversitenin 62'si özel üniversitedir (YÖK, 2013). Türkiye'deki özel üniversiteler vakıfların sahip olduğu kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. Kâr amacıyla üniversite işletilmesi anayasayla yasaklanmıştır. Bir de uzaktan öğrenim veren Açık Öğretim (Üniversite) bulunmaktadır. Ülkemizdeki Açık Öğretim, kayıtlı öğrenci sayısı bakımından, dünyadaki en büyük uzaktan öğrenim kurumlarından biridir.

En büyük donatıcı-destekçi-sağlayıcı devlet olsa da, her üç öğrenim düzeyinde de özel sağlayıcılar bulunmaktadır. Örneğin, 2012-2013 öğretim yılında, 29 169 ilkokulun % 3'ü özel okullardı. 16 987 ortaokulun %5'i özeldi. 4 124 lisenin % 21'i özel liselerdi (MEB, 2013). Buna göre, lise düzeyinde özel okul sayısı öteki düzeylerdeki okullardan daha çoktur.

Türkiye'deki Ulusal Sınav Sistemleri

Kimin bir sonraki yüksek öğrenim düzeyine devam edebileceğini belirleyen iki ulusal sınav var Türkiye'de. Birincisi Seviye Belirleme Sınavı, kısaca SBS. Bu sınava, çok talep edilen "seçkin" ve özel (bundan sonra sadece "seçkin" adı ile anılacaktır) liselere kimin gideceğini belirlemek üzere, ortaokulun son sınıfındaki öğrenciler giriyor. Bunun dışındakiler, giriş sınavının gerekmediği genel liselere ve meslek liselerine devam edebilirler. 2013'de bu "seçkin ve özel liselere girişte yarışabilmek amacıyla SBS sınavlarına 1,1milyon öğrenci katıldı.

Bu "seçkin" liselerin daha iyi öğretim sağladığına ve mezunlarının üniversite giriş sınavlarında daha yüksek başarı olasılığı elde ettiklerine inanılmaktadır. Bu okullar arasında Anadolu liseleri, Fen liseleri, Sosyal Bilimler liseleri ve özel okullar bulunmaktadır. Yakın zamanda, artan talebi karşılamak amacıyla Anadolu liselerinin sayısı (genel liselerin Anadolu lisesine dönüştürülmesiyle) büyük ölçüde artırıldı. Anadolu liseleri kamu okullarıdır ve sıradan liselerin tersine tam gün öğretim yapmakta ve sınıflarında öğrenci sayısı 30'u geçmemektedir. Anadolu liselerinin çoğunda öğretim dili İngilizce'dir; Fransızca ya da Almanca olanlar da vardır. 2012-2013 öğrenim yılına gelindiğinde 1627 Anadolu lisesi, 144 Fen lisesi, 907 Özel lise ve 1111 genel lise bulunmaktaydı. Bu liseler toplam lise sayısının, sırasıyla %39'unu, %3,4'ünü, %22'sini ve %26'sını oluşturmaktaydı (MEB, 2013). Aynı yılda tüm türlerden 4213 toplam genel lise bulunmaktaydı; bunların%79'u kamuya aitti, %22'si özeldi. Bundan başka, 2012-2013'deki toplam 10 418 ortaöğretim okulunun %40'ını değişik türlerden genel liseler oluşturmakta, %60'ını ise meslek liseleri ve teknik liseler oluşturmaktaydı (MEB, 2013).

Geçen on yılda bu sınav sistemi birkaç değişiklik geçirdi. Başlangıçta bu sınav sistemi LGS olarak adlandırılırken; sonra OKS ve daha sonra SBS olarak adlandırıldı. Sınavların tümü MEB'ca yürütüldü. Özel Dershanelerin rolünü azaltma çabasıyla, Mart 2007'de Millî Eğitim Bakanlığı SBS'lerin, temel eğitimin son üç yılında (6., 7. ve 8. sınıflarda) her yıl yapılacağını duyurdu (MEB, 2007). Bu sistemin irdelenmesi konusunda bkz. Tansel ile Bircan (2007). Günümüzde, 2012 öğretim

yılından bu yana, SBS yalnız ortaokulun son sınıfında (8. sınıfta) uygulanmaktadır. 2013'te 1,1 milyon öğrenci sınava girdi. 3 Temmuz 2013'te Milli Eğitim Bakanı SBS'nin kaldırılacağını ve Özel Dershanelerin kapatılacağını duyurdu. Duyuru kamuoyunda karışıklığa yol açtı. Bu konuda daha çok bilgi için 5. bölüme bakınız.

İkinci bir ulusal sınavla üniversiteye giriş belirlenmektedir. Bu sınavı bağımsız bir kuruluş olan ÖSYM (Öğrenci Seçme Yerleştirme Merkezi) yürütmektedir. Yalnız "seçkin" liselere girişte uygulanan SBS'den farklı olarak Üniversite giriş sınavına, kamu ya da özel üniversite programlarında yer almak isteyen tüm öğrenciler girmek zorundadır. Ülkeye yayılmış 166 üniversitenin hepsi, -mezunlarının iş piyasasında yer bulması ve alacakları maaş bakımından değerlendirildiğinde- aynı nitelikte görülmemektedir. Bazı kamu üniversitelerinde, bazı öğrenim programları İngilizce yürütülmektedir. Özel üniversitelerin çoğunda öğretim İngilizce yapılmaktadır. "Saygınlığı" olan bir kamusal ya da özel üniversiteye – ki, bunların büyük çoğunluğu öğretim dili olarak İngilizce'yi kullanır- girmek için yarışma acımasızdır.

Bazı liseler ve üniversitelerin öğretim dili olarak İngilizce'yi kullanması, İngilizce öğrenmeye olan yüksek talep nedeniyledir. Gerçekten Türk iş piyasasında İngilizce bilmenin getirisi yüksektir (Di Paolo ile Tansel, 2013). Oysa Özel Dershaneler öğretim sistemlerinde İngilizce ya da herhangi başka yabancı bir dili kullanmamaktadırlar; bunun olası nedeni, SBS'ler ve üniversite giriş sınavlarının (YGS ve LYS) tümünün Türkçe yapılmasıdır. Yalnızca LYS'lerin yabancı dil sınavları bunun dışındadır.

2012'de 1 895 478 kişi üniversite giriş sınavına başvurdu. Bu başvuruların %42'si lise son sınıf öğrencisi, %30'u liseden daha önce mezun olmuş öğrenciler, %3'ü ise üniversite mezunuydu. Toplam başvurular içinde yalnızca %19'u dört yıllık bir öğrenim programında; %15'i ise iki yıllık bir üniversite programında yer bulabildi. Bunlardan başka, toplam başvuruların %12'si Açık Öğretim'e yerleştirildi (MEB, 2013). Daha önce belirtildiği gibi Türkiye'deki açık Üniversite, 2012-2013 yılında 800 bine yaklaşan öğrenci sayısı, dünyadaki benzerlerinin en büyüklerindedir.

Yukarıda işaret edildiği gibi üniversite giriş sınavlarına başvuruların %42'si 2012 yılında lise son sınıf öğrencisiydi. Bunun anlamı, geri kalan %58'in çoğunun sınavı tekrarlayanlar olduğuydu. Sınava birden çok kez girenlerin sayısının oldukça

yüksek oluşu lise mezunlarının çoğunun Özel Dershanelere giderek üniversite giriş sınavına hazırlandıkları anlamına geliyor.

Ortaöğretim okulları arasında büyük nitelik ayrılıklarının varlığı, dört yıllık ya da iki yıllık bir üniversite öğrenim programlarına yerleşebilen öğrencilerin yüzdesiyle de gözlenebilmektedir. Bir üniversite programına yerleşenlerin yüzdeleriyle ifade edilen başarı oranlarına bakarak çeşitli ortaöğretim okullarının niteliği konusunda düşünce sahibi olunabilir. Bu istatistikler 2011-2012 üniversite giriş sınavlarının sonuçlarıyla ilişkilidir. Çeşitli liselerden başvuranlar arasında dört yıllık bir üniversite programında yer almayı başaranların oranı % 24; iki yıllık üniversite programında yer almayı başaranların oranı % 10'du. Buna karşılık, meslek liseleri ve teknik liselerden sınava başvuranlar arasında dört yıllık üniversite programında yer almayı başaranların oranı % 7'yd; iki yıllık programda yer almayı başaranları oranı % 26'ydı. Bu istatistikler, liseler ile meslek lisesi ve teknik okulların yönelim ve işlevleri açısından aralarındaki ayrımlar konusunda bir ipucu veriyor.

Liseler, meslek liseleri ve teknik okullara ilişkin bu genel oranlar dışında, liselerin kendi içinde de başarı oranlarını değerlendirebiliriz. Anadolu liselerinden başvuranların lisans (dört-altı yıllık üniversite) programlarında başarı oranları %54'dü; (önlisans-iki yıllık programlarda başarı oranı %2'yd). Yabancı dille öğretim yapan özel okulların başarı oranı %55'di; (önlisans programlarında %3). Fen liselerinden başvuranların dört yıllık üniversite programında yer bulmada başarı oranı %60'dı; (bu oran önlisans programlarında yüzde yarımından azdı). Özel fen liselerinden başvuranların başarı oranıysa lisans programlarında %65 olup önlisans programlarında başarı oranı yüzde yarımından azdı. Sosyal bilimler liselerinden başvuranların başarı oranı lisans programlarında %75; önlisans programlarda sıfırdı. Son olarak, sıradan devlet liselerinden başvuranların başarı oranı lisans programlarında %20; önlisans programlarında % 11'di. İmam Hatip (din) meslek liselerinde –başarı oranı daha yüksek olan Anadolu İmam Hatip Meslek liseleri dışta tutulduğunda- lisans programında %13; önlisans programında %6'ydı (MEB, 2013). Bu istatistikler özellikle sıradan devlet liselerinden başvuranlarda düşük başarı oranına ve fen, Anadolu, sosyal bilimler ve özel liselerden başvuranlardaysa yüksek başarı oranına işaret ediyor. Berberoğlu ile Kalender 'in (2005) ulaştığı sonuçlara göre, lise tipleri bakımından öğrencilerinin üniversite giriş sınavında ve bazı

uluslararası sınavlarda gösterdikleri başarı farklılıkları bölgesel ayrımların da ötesindedir. Dinçer ve Uysal (2010) öğrencilerin başarılarında aile arka planının önemini vurgulamışlardır.

Ayrıca dikkate değer bir konu da, iyi nitelikli ve ücretsiz devlet okulları olan Fen liseleri ve Anadolu liselerine devam eden öğrencilerin varlıklı ailelerden geliyor olmalarıdır. Dünya Bankası'na (2011) göre Fen lisesi öğrencilerinin üçte ikisi ve Anadolu liseleri öğrencilerinin yarısı en zengin % 20'ye giren ailelerden gelmektedir.

2.2 Türkiye'de Üniversite Öğretimine olan Yüksek Talep

Türkiye'de üniversite öğrenimine çok yüksek bir talep olması birkaç nedene bağlı olabilir. En başta gelen etken üniversite öğreniminin Türkiye'de çok yüksek kişisel, parasal getirisi olmasıdır. Tansel (1994, 2001, 2005 ve 2010) yıllar içinde en yüksek parasal getirinin üniversite düzeyinde öğrenim görmekle elde edildiğini; bu getirinin öteki öğrenim düzeylerinde elde edilenden kat kat yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla, üniversite öğrenimine yüksek talep olmasının ardındaki ana neden yüksek kazanç olasılığıdır. İkinci nedense, üniversite diploması sayesinde iş bulma yeteneğinin artmasıdır. Tansel ile Taşçı (2007) işsiz üniversite mezunlarının öteki öğrenim düzeylerinden işsizlerle karşılaştırıldığında daha yüksek iş bulma olasılığına sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bunun ötesinde, üniversite mezunu erkekler askerlik hizmetlerini er olarak değil de subay olarak yapabilmektedir. Son olarak, üniversite mezunu bir kişi Türkiye'de, başka ülkelerde de olduğu gibi, toplumda saygın bir konuma sahip olmaktadır.

Yukarıda sözü edilen üstünlükler üniversite öğrenimini gençler ve ana-babalar bakımından arzu edilir hale getirmektedir. Önceki bölümde belirtildiği gibi ana-babaların Özel Dershanelere para harcamaları, en başta çocuklarının bir üniversite programına yerleştirilmesi olasılığını artıracığına inandıkları "seçkin" liselere yerleştirilmesi amacıyladır. Ardından, ana-babalar Özel Dershanelere bir kez daha, bu kez çocuklarını "saygın" bir üniversiteye yerleştirmek amacıyla para harcamaktadırlar. Böyle üniversitelerin mezunları Türk iş piyasasında daha yüksek ücretler ve toplumda saygın bir konum elde ederler. Bu nedenledir ki, ana-babalar çocuklarının öğrenimi konusunda Özel Dershanelere büyük bir özveriyle yatırım

yapmaktadırlar. Parasal konuyla ilgili başka nokta da, çocuklarını özel liselere ve Özel Dershanelere göndermek için büyük miktarda paralar harcayan ana-babaların, bir kez çocuklarını “saygın” bir devlet üniversitesine yerleştirdikten sonra, artık öğretim harcı ödememeleridir.

3. Türkiye’de Özel Dershaneler

Özel Dershaneler Türkiye’de, başka ülkelerde de olduğu gibi, üç değişik biçim alabilmektedir. Birinci biçimi, bir öğretmenin bire bir, öğrenciye özel ders vermesidir. İkinci biçimi, genel okul öğretmenlerinin, okul içinde, ders saatlerinin dışında belirli bir ücret karşılığında ders vermeleridir. Üçüncü biçimiyse, okullara benzer biçimde örgütlenmiş, kâr amacıyla çalışan Özel Dershanelerde sağlanan eğitimidir. Özel Dershanelerin açılması için izin alınması gerektiği konusunda Bölüm 3.2’ye bakınız. Tansel ile Bircan (2006 ve 2007) Türkiye’de Özel Dershanelerde öğretim biçimleri konusunu ayrıntılı biçimde irdemiştirler. Özel Dershanelerde, “seçkin” liselere (SBS sınavı) ve üniversitelere girmek (YGS ve LYS sınavları) üzere sınav kazanmaya yönelik dersler verilmektedir. Ayrıca, bu sınavlara nasıl hazırlanmak gerektiği konusu yanında, üniversite seçimi, öğrenim alanı seçimi ve meslek seçimi gibi konular ile kişisel gelişim ve sınav gerginliğiyle baş etme gibi konularda yol göstericilik ve danışmanlık yapılmaktadır.

2011-2012 öğrenim yılında, Çizelge 1’de görülebileceği gibi, yaklaşık dört bin Özel Dershane’de, 52 000 öğretmenle öğrenim gören toplam 1,3 milyon Özel Dershane öğrencisi bulunmaktaydı. Çizelge 3 yıllar içinde Özel Dershanelere devam eden erkek öğrenci sayısının kız öğrenci sayısını aştığını göstermektedir. Kızlarla erkekler arasındaki bu farkın yakın dönemde bir miktar azalmış olduğu görülüyor. Böyle bir fark, azalmış da olsa, kız ve erkek öğrencilerin çeşitli üniversite programlarını tercihlerindeki farklarla ilgili olabilir. Ola ki, bu kadın erkek farkı kız öğrencilerin teknik alanlar yerine, aşırı ölçüde toplum bilimlerini ve dil öğrenimini seçmelerindedir. Şayet bu doğruysa, kız öğrenciler Özel Dershanelere daha az gereksinim duyacaklardır.

Özel Dershanelerin örgütlenmeleri 1960’lara dek geriye gider. Yasal olarak kabul edilmeleri ve işleyişlerini yöneten bir yasa çıkarılması 1965’te olmuştur.

1970'ler boyunca kamuoyunda, Özel Dershaneler ve giriş sınavı koşullarının eşitliği konusunda süren tartışmalar 1980'de özel dersanelerin kapatılmalarına yol açmıştır. Fakat kapatılma yasası henüz yürürlüğe girmeden bir yıl sonra kaldırılmıştır.

Günümüzde Özel Dershaneler Milli Eğitim Bakanlığı'ndan izin alınarak ve Bakanlık gözetimi altında işletilmektedir; yasal olarak kurulmuş, vergi ödeyen iş yerleridir. İzin işlemi bir kayıt ve yetkilendirme sürecidir. Tansel ile Bircan (2006 ve 2007) Özel Dershanelerin tarihini ve kurumlaşmalarını ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır.

ÖZ-DE-BİR, GÜVEN-DER ve TÖDER Özel Dershanelerin isteğe bağlı üyeliğiyle oluşturulmuş derneklerdir. ÖZ-DE-BİR bu derneklerin en büyüğü ve en eskisi. Özel Dershane dernekleriyle ilgili daha çok bilgi ÖZ-DE-BİR (2013), GÜVEN-DER (2013) ve TÖDER 'de (2013) ve Tansel ile Bircan'da (2006 ve 2007) bulunabilir. ÖZ-DE-BİR sorumluları, Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin bir parçası olarak, izinsiz işletilen en az iki bin Özel Dershane daha bulunduğunu savlamışlardır. Bunlar yalnız vergi kaçırmakla kalmayıp Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetiminden de kaçmakta ve yasal dersaneler karşısında haksız rekabete yol açmaktadır. Bu üç dernek ortaklaşa bir "temsili" üniversite giriş sınavı yapmaktadırlar. Morgil, Yılmaz, Seçken ile Erökten (2000), gerçek giriş sınavlarıyla "temsili" giriş sınavlarının sonuçları arasında yakın bir bağlantı (korelasyon) olduğunu saptadılar. Özel Dershaneler, öğrencilerinin yüzde beşini dar gelirli aile çocuklarından, ücretsiz olarak kaydetmek zorundadırlar. ÖZ-DE-BİR sorumluları uygulamada bu resmî yüzde beş oranının, kendi üyelerince aşıldığını bildiriyorlar. Özel Dershanelerin çoğu başvuranları bir yerleştirme sınavına sokuyorlar. Bu sınavlarda en başarılı olan öğrenciler, reklâm amacıyla ücretsiz kaydedilirler. Bu sürecin daha başka ayrıntıları Tansel ile Bircan'da (2007) bulunabilir.

3.1 Özel dersanelerde Yeni Eğilimler

Çizelge 1'de Özel Dershanelerin sayısında, öğrencileri ve öğretmenlerinde en yeni eğilimleri ve ilgili istatistikleri verilmektedir. 1975-76 öğretim yılında ülke çapında yalnızca 157 Özel Dershane bulunmaktaydı. Bu sayı 2011-2012 öğretim yılında yaklaşık dört bine çıktı. Özel Dershane öğrencilerinin sayısı aynı dönemde yaklaşık 46 binden 1,3 milyona yükseldi. Özel Dershanelerdeki öğretmen sayısı 2011-2012 öğretim yılında 52 bine ulaştı. Böylece, Özel Dershaneler "öğretmenlik" eğitimi almış

insanlar için önemli bir iş kapısı olmuştur. Özel Dershane başına düşen öğretmen sayısı 2011-2012 yılında 13'dü. Dershane başına düşen ortalama öğrenci sayısı 2012-2013 yılında 332'ydi. Dolayısıyla, Türkiye'deki Özel Dershaneler orta ölçeklidir. Hong Kong'daki özel dershanelerle karşılaştırıldığında çok büyük girişimler sayılmazlar (Bray ile Kwok, 2003). Özel Dershanelerde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 22-23'dü. Çizelge 1 ayrıca Özel Dershane sayısının 2007-2008 yılında 4,3 binle, en yüksek düzeyine ulaştığını göstermektedir. O tarihten bu yana, dershane sayısı azalmış olmasına karşın, öğretmen ve öğrenci sayısı artmış bulunuyor. Ancak, Özel Dershane başına öğrenci ve öğretmen sayısının her ikisi birden artmış olsa da , öğretmen başına öğrenci sayısında önemli miktarda değişme olmadığını göz önüne bulundurmak gerek. Bu durum, Özel Dershanelerin sayısı azalır ve öğrenci sayısı artarken dershanelerin niteliğinde etkilenme olmadığı anlamına gelmektedir.

Çizelge 1

Çizelge 2'de Türkiye'de ortaöğretim okullarının çeşitli özelliklerinde son zamanlardaki gelişmeler verilmekte. Ortaöğretim okulları içinde hem liseler hem de meslek liseleri ve teknik okullar yer almaktadır. Bu çizelgeye göre, ortaöğretim okullarının sayısı, bu okullardan mezun olanların sayısı, öğrenci ve öğretmen sayısının tümü birden zaman içinde artmıştır. Her bir ortaöğretim okulu başına düşen öğrenci sayısı zamanla artmıştır ve bu sayı 2012-2013 'de öğretim kurumu başına yaklaşık 500 öğrencidir. Her bir ortaöğretim okulu başına düşen öğretmen sayısı zaman içinde değişkenlik göstermiştir; 2012-2013 'de öğretim kurumu başına öğretmen sayısı 25'tir. Ortaöğretim okullarının niteliğinin göstergesi olan öğretmen başına düşen öğrenci sayısı zaman içinde değişkenlik göstermiş; fakat, 2011-2012 ile 2012-2013 öğretim yıllarının her ikisinde de öğretmen başına 20 öğrenci dolayında olmuştur.

Çizelge 2

Meslek lisesi ve teknik okul mezunlarının üniversite giriş sınavlarına katılabilmelerine ilişkin kurallar son on yılda birkaç kez değişti. Bu konudaki bir inceleme Tansel ile Bircan'da (2007) bulunmaktadır. Günümüzde meslek ve teknik

lise mezunlarının üniversite sınavlarına katılmalarına izin verilmektedir ve bu hak ilk tanındığında bu okulların mezunları özel dersanelere akın etmişlerdi (Tansel 2013).

Sonuç olarak, öğretim kurumu başına düşen öğrenci sayısına göre bakıldığında Özel Dersaneler ortaöğretim okullarından daha küçük kurumlardır: 2011-2012'de Özel dersane başına 332 öğrenci sayısına karşılık ortaöğretim okulu başına düşen öğrenci sayısı 492'dir. Bunu aksine, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ortaöğretim okullarında daha yüksektir: 2011-2012'de Orta öğretim okullarındaki öğretmen başına düşen 25 öğrenciye karşılık Özel Dersanelerde öğretmen başına 20 öğrenci düşmektedir (Bkz. Çizelge 1, Çizelge 2).

Türkiye'de kadının eğitiminden sağlanan getiri erkeğin eğitiminin getirisine göre daha yüksek olmasına karşın; ya da en az erkeğinki denli yüksek olmasına karşın (Tansel, 1994, 2001, 2005, ve 2010), ana-babalar–özellikle de hanehalkı gelirleri kısıtlıysa- oğullarının eğitime kızlarının eğitime yaptıklarından daha çok yatırım yapıyorlar (Tansel, 2002a). Aynı durum Özel Dersaneler için de geçerli olabilir. Asaad ile El-Badawy (2004) Mısır'da özel dersane eğitiminde kadın erkek sorunlarını ele alıyor. Tansel ile Bircan (2005) Türkiye'de Özel Dersanede öğrenim görme olasılığının kadınlarda daha düşük olduğunu saptadılar. Çizelge 3, 2000-2001 ile 2011-2012 dönemleri arasında, Özel Dersanelere ve ortaöğretim okullarına devam eden kız ve erkek öğrenci sayısı, kız ve erkek oranlarını karşılaştırmalı olarak göstermektedir. 2000'lerin başında, gerek Özel Dersanelerde, gerekse ortaöğretim okullarında erkek öğrencilerin oranı kız öğrencilerin oranından daha yüksektir. O yıllarda kadın-erkek ayrımı hem özel dersanelerde, hem de ortaöğretim okulu mezunlarında büyükçeydi. Yaklaşık on yıl sonra (toplumsal cinsiyet ayrımı) kadın-erkek ayrımı, gerek özel dersanelerde, gerekse ortaöğretim okulu mezunları arasında neredeyse ortadan kalkmış ve hattâ, ortaöğretim mezunları arasında hafifçe tersine (kadınların lehine) dönmüştü.

Çizelge 3

3.2 Örgün Eğitimde Öğretimin Aksaması

Gözlemler sonunda iyi bilinmektedir ki, Özel Dershanelere devam ederek iki ulusal sınava hazırlanma süreci, SBS, YGS sınavlarına (Nisanda yapılmaktadır) ve LYS sınavlarına (Haziranın ikinci yarısında yapılmaktadır) hazırlanan son sınıf öğrencilerinin ikinci yarıyıldan resmen kayıtlı oldukları okula devamlarını aksatmaktadır. Bu dönem içinde öğrenciler, okuldaki dersleri yerine Özel Dershanelerdeki ve evdeki hazırlık çalışmalarına ağırlık verirler. MEB son sınıf öğrencilerinin ikinci yarıyıldan 45 gün okula gelmemelerine olanak tanımaktadır. Bundan daha çok zamana gereksinim duyan öğrenciler okula gelmemek için düzmece doktor raporu almak yoluna başvurmuşlardır. Böyle bir rapor almak genel kabul görmüş bir uygulamadır ve pahalı bir işlemdir. Yakınlarda Bağımsız Öğretmenler Sendikası (2007) bir açıklama yaparak düzmece doktor raporu almanın çocukların “ruhsal ve ahlâksal gelişimini” bozduğunu ve onlara öğrenim kurumunu nasıl aldatacaklarını öğrettiğini bildirmiştir. Bu nokta, kamuoyundaki tartışmalarda bütünüyle görmezden gelinmiştir. SBS ve üniversite giriş sınavlarıyla bağlantılı olarak bu konu Tansel ile Bircan’da (2007) ele alınmıştır.

3.3 Özel Dershaneye Devamı Belirleyen Etkenler

Tansel ile Bircan (2006) Türkiye’de hane halkı harcamaları içinde Özel Dershane giderlerini belirleyen etkenleri incelediler. Ulaştıkları sonuçlarda, en önemli belirleyici etken olarak hane halkı gelir düzeyi ile hane halkı öğrenim düzeyi vurgulanmaktadır. Ayrıca, babanın öğreniminin değil de annenin öğreniminin etkisinin daha büyük olduğunu saptadılar. Tansel’in (2002a) ulaştığı bir başka sonuç da, Türkiye’de çocuğun eğitimde başarımlarını belirleyen en önemli etkenin, hane halkı gelirinin ardından ana-babasının öğrenim düzeyi olduğuydu. Tansel ile Bircan (2005) özel ders alma olasılığına katkıda bulunan etkenleri incelediler. Öğrencinin lise mezuniyetinde tutturduğu sıralamanın en önemli etken olduğunu; bunun, öğrencinin yeteneğinin ve güdülenmesinin önemini gösterdiğini saptadılar. Zhang (2013) yüksek başarımlı öğrencilerin özel öğrenimden daha çok yararlandıklarını belirledi. Sonuç olarak, öğrenim yeteneği üstün, hane halkının geliri

yüksek ve yüksek düzeyde öğrenim görmüş ana-babalara sahip öğrenciler Özel Dershane öğretiminden daha çok yarar sağlamaktadırlar. Bu konuda daha ayrıntılı inceleme için bkz. Tansel ile Bircan (2007).

3.4 Özel Dershanelerin Etkinliği

Özel Dershanelerde öğretimin, öğrenim başarımı üzerinde etkisini inceleyen araştırma sayısı azdır. Dang ile Rogers (2008) başka konular yanında bu konuyu da ele aldılar. Bray (1999 ve 2006) Özel Dershanelerin etkinliği konusunda yapılmış araştırmaları gözden geçiriyor ve çelişkili sonuçlara ulaşıyor. Bazı araştırmalar Özel Dershanelerin öğrenim başarımı üzerinde etkisinin olumlu olduğunu saptarken, diğer araştırmalar Özel Dershane ile öğrenim başarımı arasında bir bağlantı bulmadılar. Tansel ile Bircan (2005) lise son sınıfta Özel Dershaneye devam etmenin bir üniversite programına yerleştirilme olasılığını önemli ölçüde artırdığını saptadılar. Bir başka saptama da, Özel Dershanelere devamın, 2002'deki üniversite giriş sınavlarında yer alan konuların çoğunda, başvuranların puanlarını önemli ölçüde artırdığı oldu. Bundan başka Morgil, Yılmaz, Seçkem ve Erökten (2000) ile Okur ve Dikici de (2004) dersaneler kanalıyla destek öğretim alanların sınavlarda daha başarılı olduklarını bildirmişlerdir. Ekici (2005) Özel Dershanelere devam eden öğrencilerin, devam etmeyenlere göre, üniversite giriş sınavlarına daha iyimser bir gözle baktıklarını saptadı. Bu konuya ilişkin görüşlere ayrıca Tansel ile Bircan'da (2005, 2007) ulaşılabilir.

3.5 Özel Dershanelerin Maliyeti

ÖZ-DE-BİR'in başkanı Köprülü (2012) Özel Dershanelerin brüt gelirini 1,5 - 2 milyar ABD Doları olarak kestirdiğini açıklamıştır. Bu miktar, Türkiye'nin 2012 GSMH'sinin % 0,19 ile 2,6'sına karşılık gelmektedir. Bunun karşısında, ulusal hükümetin eğitim harcamaları, 2006 yılında Türkiye'nin GSMH'sinin %3'üydü. Türkiye'de kişi başına düşen GSMH 2011'de 10 444 ABD Dolarıydı. Kim (2008) Güney Kore'de ana-babaların özel dershane öğretimine 20 milyar ABD Doları harcadıklarını belirtmiştir.

Köprülü'nün (2012) verdiği bilgiye göre Özel Dershanelerin SBS'ye hazırlama yıllık ortalama ücreti, bulunduğu bölgeye göre, 300 ile 2 250 ABD doları arasında değişmektedir. Liselerin ilk üç yılındaki öğrenciler için, yine bölgeye bağlı olarak, 1100 ile 3 300 ABD Doları arasında; lise son sınıf öğrencileri içinse 1 700 ile 5 600 ABD doları arasında değişmektedir. Buna karşılık, bir yetişkinin yıllık ortalama asgari ücreti 2012'de 5 000 ABD dolarıydı (Tansel, 2013). Bir de, İstanbul gibi kentlerde, varsıllara hizmet veren, adına "butik" dershane denilen Özel Dershaneler var. Bu dershanelerde sınıf büyüklüğü en çok 6-8 öğrencidir ve yıllık maliyeti de 8 000 ile 12 000 ABD Doları arasında değişmektedir.

3.6 Türk Eğitim Derneği Soruşturmasının İrdelenmesi

Ekler bölümündeki çizelge Türk Eğitim Derneği (TED)'in lise son sınıf öğrencileri, lise mezunları ve üniversite öğrencileri arasında yaptığı bir soruşturmanın içinden seçilmiş sonuçları vermektedir. Bu çizelgenin, ana-babalar, öğretmenler ve okul yönetimlerinin yanıtlarını da içine alan daha genişletilmiş biçimi, soruşturma sonuçlarının ayrıntılı bir irdelenmesiyle birlikte, Tansel ve Bircan'da (2007) yer almaktadır. Burada yalnızca kısa bir özetine yer verilecektir. Ekler'deki Çizelgenin sonuçlarına göre, lise son sınıf öğrencilerinin yarısından çoğu artık yaşamlarında üniversiteye giriş sınavından daha önemli bir şey olmadığı duygusunu taşımaktadırlar. Ayrıca, soruşturmanın yapıldığı sırada, yanıtlayanların % 70 ile 83' ü arasında bir bölümü Özel Dershanelere devam etmekteydiler. Yanıtlayıcıların yarıdan çoğu üniversite giriş sınavında başarılı olmak için okuldaki öğretimin yeterli olmadığına inanmaktaydılar. Yanıtlayıcıların yarıya yakını, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin kesinkes Özel Dershaneye devam etmelerini istediklerini bildirdiler.

Özel Dershanelerle örgün eğitimi, öğretim niteliği bakımından karşılaştırmaları istendiğinde yanıtlayıcıların % 34 ile 36 arasındaki bir bölümü öğretim niteliğinin Özel Dershanelerde daha iyi olduğunu belirttiler. Ayrıca, Bu kümelerin her biri içinde önemli bir kesim, Özel Dershanelerde yalnızca sınav teknikleri öğretildiğini bildirdi.

Yanıtlayıcıların %70'e yakın bir bölümü üniversite giriş sınavında başarılı olmadaki, lisenin niteliğinin önemli bir belirleyici olduğunda düşün birliği içindedirler. Bu, öğrencilerin SBS sınavında niçin daha iyi bir liseye girmeye çabaladıklarını ve

ana-babaların çocukları için bir lise seçerken niçin lisenin üniversite giriş sınavlarındaki geçmiş başarılarını göz önünde bulundurduklarını açıklıyor. Gerek Özel Dershaneler, gerekse ortaöğretim okulları, üniversite seçiminde, öğrenim alanı ve meslek seçiminde olduğu kadar, etkin çalışma alışkanlıkları geliştirme, sınav gerginliğiyle başa çıkma ve kişisel gelişim konularında da danışmanlık ve yol göstericilik hizmetleri vermektedir. Yanıtlayıcıların büyük bir kesimi bu hizmetlerin Özel Dershanelerde daha iyi olduğuna; ya da, iki tarafta da benzer nitelikte olduğuna inanıyor. Kimi eğitimcilerin savladığına göre, Özel Dershaneler gerek öğretimde gerekse öğrencilerin toplumsallaştığı (sosyalleştiği) bir yer olarak liselerin yerini almaktadır. Özel Dershaneyi mi yoksa okulları mı daha çok beğendikleri sorulduğunda, birini ya da ötekini seven öğrenci sayısı eşit çıktı; çoğunluk her iki tarafı da beğeniyor.

Ekler Çizelgesinde ayrıca özel dershanelerde çeşitli gruplarca haftada görülen öğretim süreleri de bulunmaktadır. Bu bilgiye göre, lise son sınıf öğrencilerinin %51'i Özel Dershanelere 10 ile 20 saat arasında devam ediyorken, lise mezunlarının %84'ü 15 ile 20 saat ya da daha uzun süreyle devam etmektedirler. Lise mezunları Özel Dershanelere öteki gruplardan haftada saat olarak daha uzun süre devam etmektedirler. Buna göre, lise mezunları grubu, büyük bir olasılıkla, üniversite sınavlarına tam gün hazırlanan, birden çok kez sınava girmekte olanlardır.

Yanıtlayıcıların yarıdan çoğu örgün okula devamsızlık için düzmece doktor raporu alacaklarını söylerken, dörtte biri yasal olarak tanınan devamsızlık sürelerinden yararlanacaklarını, % 19 ile 34 arasında bir kesimi de örgün okula aksatmadan devam edeceklerini bildirdiler. Özel Dershanelere devam etmeden üniversite giriş sınavında başarılı olmak olasılığı var mıdır? Yanıtlayıcıların daha büyük bölümü bunun zor ya da olanaksız olduğuna inanıyor. Ayrıca, yanıtlayıcıların yarıdan çoğuna göre, Özel Dershaneler üniversiteye giriş sınavlarında başarılı olmalarına katkıda bulunacaktır. Son olarak, yanıtlayıcıların yarisından çoğu devam ettikleri Özel Dershanelerden memnundular.

4. Özel Dershanelerin ve Ortaöğretim Okullarının İllere Göre Dağılımı

4.1 Özel Dershanelerin ve Ortaöğretim Okullarının İllerde Yoğunluğu

Bölüm 4'te Türkiye'de Özel Dershanelerin ve ortaöğretim okullarının illere göre dağılımı ele alınmaktadır. Bu alt bölümde genel liseler ile meslek okulu ve teknik okulların içinde yer aldığı ortaöğretim okullarını bütün olarak inceleyeceğiz. Karşılaştırma yaparken yalnızca liselerle yetinmiyoruz; çünkü, bu okulların bütününün ortaöğretim çağındaki çocuklar için, varolan öğrenim olanaklarını daha iyi göstereceğine inanıyoruz. Ayrıca, günümüzde meslek okulu ve teknik okul öğrencilerinin de tıpkı genel liselerin öğrencileri gibi üniversite giriş sınavlarına katılabilmeleri, başarılı olmaları olasılığı daha düşük olsa da, onlara da yüksek öğrenime devam olanağı tanımaktadır (Tansel, 2002b). Çizelge 4, 2011-2012 öğretim yılında Türkiye'nin 81 ilindeki Özel Dershane ve ortaöğretim okulu sayılarını vermektedir. İller, en yüksek Özel Dershane sayısı olandan en aza doğru sıralanmıştır. 710 Özel Dershaneyle en başta gelen İstanbul, aynı zamanda, en yüksek sayıda, 1179 ortaöğretim okuluna da sahiptir. Ankara 384 Özel Dershane ve 590 ortaöğretim okuluyla ikinci en yüksek sayıda Özel Dershane ve ortaöğretim okuluna sahiptir. Karşıt uçtaysa, Ardahan ve Bayburt'un her birinin yalnızca iki Özel Dershanesi ve sırasıyla 25'er ve 17'şer ortaöğretim okulu bulunmaktadır. Bu çizelgedeki son sütunda, her yüz ortaöğretim okulu başına düşen Özel Dershane sayısı olarak tanımlanmış olan Özel Dershane yoğunluğu verilmektedir. En yüksek Özel Dershane yoğunlaşmaları, her yüz ortaöğretim okulu başına 60'ı aşkın Özel Dershane sayısı ile Ankara ve İstanbul'dadır. İzmir, Bursa, Antalya, Mersin, Adana, Kocaeli Denizli, Aydın, Tekirdağ, Osmaniye, Mardin Özel Dershanelerin yoğunlaştığı öteki illerdir. Osmaniye ve Mardin dışında bu iller ülkenin batısında yer almaktadır. Düşük dersane yoğunluklu iller Ardahan, Gümüşhane, Bayburt, Kilis, Çankırı, Sinop, ve Bingöl'dür. Özel Dershane sayısının ortaöğretim okullarının sayısından önemli ölçüde az olduğu bu iller, Çankırı ve Sinop dışında, çoğunlukla ülkenin doğusunda ve güneydoğusunda bulunmaktadır.

Çizelge 4

Çizelge 5 Türkiye'de Özel Dershanelerin, orta öğretim okullarının ve ortaöğretim yaşına gelmiş (14-17 yaş) çocuk sayısının illere göre dağılımını

göstermektedir. Bu çizelge aynı zamanda ortaöğretim yaşındaki çocuklar için var olan Özel Dershane ve ortaöğretim okulu olanakları konusunda da bir düşün sağlamaktadır. İller, Türkiye toplam Özel Dershane sayısı içindeki paylarına göre en yüksekten en düşüğe doğru sıralanmışlardır. Örneğin, İstanbul Türkiye'deki bütün iller arasında en yüksek Özel Dershane payına sahiptir. İstanbul Türkiye'deki bütün dershanelerin yaklaşık %18'ine ve ortaöğretim okullarının %12'sine ev sahipliği yaparken, ortaöğretim okulu yaşındaki öğrencilerin %17'si İstanbul'da yaşamaktadır. Buna göre, İstanbul'da ortaöğretim okulu payının, ortaöğretim okulu yaşındaki öğrencilerin payına göre düşük olduğunu söyleyebiliriz. Ankara Türkiye'deki özel dershanelerin yaklaşık %10'una, ortaöğretim okullarının %6'sına ev sahipliği yaparken, ortaöğretim çağındaki çocukların yaklaşık %6'sı Ankara'da yaşamaktadır. Ankara'da ortaöğretim okullarının sayısı, ortaöğretim okulu çağındaki öğrencilerin payıyla orantılı görünmektedir. Ancak, Ankara toplam ortaöğretim çağındaki öğrencilerin yalnızca %6'sına sahipken, toplam Özel Dershanelerin %15'inden hizmet alan il olarak dikkat çekmektedir.

Karşıt uçta, Şanlıurfa, Diyarbakır, Gaziantep, Van, Adıyaman ve Batman sahip oldukları ortaöğretim çağındaki çocuk sayısına oranla, daha küçük Özel Dershane ve ortaöğretim okulu paylarına sahiptirler. Bu iller, Türkiye'nin toplam ortaöğretim çağındaki çocuk sayısı içinde oldukça yüksek paylara sahiptir. Bu nedenle bu illerdeki ortaöğretim okullarının sayısını, ve belki de Özel Dershane sayısını artırmak akla yakın görünebilecektir. Bu çizelgedeki sondan on ilin ortaöğretim okulu sayısı ortaöğretim çağındaki çocuk sayısı ile orantılıdır; fakat, Özel Dershane payları bu illerin paylarına düşen çocuk sayısına oranla düşüktür. Dolayısıyla, bu illerde Özel Dershane sayısı artırılabilir. Ancak, Özel Dershane açmak bu illerde kârlı bir girişim olmayabilir. Bu iller -Çankırı, Bartın ve Sinop dışında- çoğunlukla ülkenin doğu ve güneydoğusunda yer almaktadır.

Çizelge 5

Ayrıca Doğu ve Güneydoğuda yer alan Hakkâri, Şırnak, Bitlis, Siirt, Ağrı, Muş gibi bazı illerin tümünde, ortaöğretim çağındaki çocukların payının, ortaöğretim okulları ve/ya da Özel Dershane paylarından hafifçe yüksek olduğunu belirtebiliriz. Özel Dershaneler için il başına medyan sayı 24'tür; ortaöğretim okulları içinse bu sayı il

başına 80'dir. Genel olarak bakıldığında Özel Dershaneler (ortalama sayınının 48, standart sapmanının 150 olduğunu) ve ortaöğretim okulları (ortalama sayısınının 120, standart sapmanının 91 olduğunu) karşılaştırıldığında dersanelerin dağılımınının daha eşitliksiz bir dağılım olduğunu görüyoruz. Bunun anlamı, Türkiye'nin illerinde Özel Dershanelerin dağılımınının ortaöğretim okullarına bakarak daha eşitliksiz olduğudur. Doğal olarak, bu durum Özel Dersanelerin illerde hizmet verişlerinde mekansal dağılım eşitliğini etkileyen sonuçları olmaktadır.

4.2 Özel Dershanelerin ve Ortaöğretim Okullarının İllere göre Ana Özellikleri

Çizelge 6'da Özel Dershanelerin öğrenci sayısı, öğretmen sayısının illere göre dağılımı yanında Özel Dershane başına öğrenci sayısı, Özel Dershanelerde öğretmen başına öğrenci sayısı, ve son sütunda da ortaöğretim öğrencileri içinde Özel Dershane öğrencilerinin yüzdesi verilmektedir. Üçüncü sütunu ele aldığımızda, Özel Dershane başına düşen öğrenci sayısında açık seçik beliren bir örüntü olmadığını görüyoruz. Türkiye genelinde Özel Dershane başına ortalama öğrenci sayısı 332'dir. Öğrenci sayısı bundan yüksek olan iller büyük sayılabilir; 332'den az olanlarsa küçük sayılabilir. Bu bilgiyi unutmadan, Türkiye'de Özel Dershane sayısı Türkiye ortalamasından büyük 48 il; Türkiye ortalamasından küçük 33 il bulunduğunu belirtelim. Dershane başına 500 ya da daha çok öğrenciye sahip Özel Dershaneler Batman, Bayburt, Düzce, Karaman, Kilis ve Niğde'de bulunmaktadır. Bu illerden üçü Düzce, Karaman ve Niğde ülkenin batısında ve ortasında yer alıyor. Çizelge 6'nın 4. sütununda, Özel Dershanelerde öğretmen başına öğrenci sayısı ele alındığında, bazı illerde öğretmen başına 30'dan çok öğrenci düştüğünü görüyoruz. Bu iller Artvin, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Karabük, Karaman, Kilis, Mardin, Mersin, Muş, Sakarya, Şırnak, Van ve Yozgat'tır. Bu illerin bazıları ülkenin doğusunda, bazıları batısında yer almaktadır. Bunlar arasında, gerek Özel Dershanelerin aşırı kalabalık olduğu, gerekse öğretmen başına daha çok öğrencinin düştüğü iller Batman, Bayburt, Bingöl, Düzce, Karaman, Kilis, Niğde ile Van'dır. Bu değerlendirmelerden çıkan sonuç, Özel Dershanelerde yığılma ve sınıfların büyüklüğü nedeniyle bu illerde Özel Dershanelerin iyi nitelikli olamayabileceğidir.

Bir sonraki aşamada şu soruya yanıt arıyoruz: Her ilde ortaöğretim okulu öğrencilerinden yüzde kaç Özel Dershanelere devam etmektedir? Bu sorunun yanıtı

Çizelge 6'nın son sütununda verilmiştir. Türkiye'de ortaöğretim okulu öğrencilerinin ortalama % 27'si Özel Dershaneye devam etmektedir. Ardahan %9 ve Hakkari %8 oranıyla bu yüzdelerin en küçük olduğu illerdir. Ortaöğretim okulu öğrencilerinden Özel Dershaneye devam edenlerin oranının %55'le en yüksek Van'da olması çarpıcı bir durumdur. Bu merak uyandıran bir durumdur ve iki yıl önceki Van depremiyle ve onu izleyen yardım kampanyasıyla ilişkili olup olamayacağı sorusunu akla getirmektedir. Van'ı Balıkesir (%38), Çanakkale (%39), Denizli (%38), Eskişehir (%39), Kırklareli (%38) ve Mersin (%40) izlemektedir.

Çizelge 6

Aşağıda sıralanan iller, ortaöğretim okulu öğrencilerinin %20'sini ya da daha azını Özel Dershanelere göndermektedir: Adıyaman, Ağrı, Aksaray, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Diyarbakır, Gaziantep, Hakkari, Kars, Muş, Siirt, Sivas, Şanlıurfa ve Şırnak. Bunların içinde, öğretmen başına 30'un üstünde öğrenci düşen iller Artvin, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Düzce, Muş ve Şırnak'tır. Buna göre, ortaöğretim okulu öğrencilerinden %20 ya da daha azını Özel Dershaneye gönderen illerde, Özel Dershane sınıfları aşırı kalabalıktır; başka bir deyişle, öğretmen başına 30'un üstünde öğrenci düşmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileri ve müfettişleri, özellikle bu illerdeki Özel Dershanelere dikkatle eğilmelidir.

Çizelge 7 ortaöğretim okullarındaki öğrenci ve öğretmen sayısının yanı sıra her bir ortaöğretim öğretmeni başına düşen öğrenci sayısını, ortaöğretim çağındaki (14-17 yaş) öğrenci sayısını, ve en son sütunda da orta öğretim çağındaki çocukların ne kadarının orta öğretime devam ettiginin illere göre dağılımını vermektedir. Önce her ortaöğretim okulu başına düşen öğrenci sayısı ele alındığında, Türkiye ortalaması 492'dir. Aşağıdaki illerde 600 ya da daha çok öğrenci okumaktadır: Adana, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, İstanbul, Mardin, Şanlıurfa ve Şırnak. Bu okulların fiziksel olanakları ya da altyapılarına ilişkin bilgi bulunmamakla birlikte, bunların oldukça büyük okullar olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki illerde okul başına 500-599 öğrenci düşmektedir: Ankara, Antalya, Bingöl, Elazığ, Hakkari, İzmir, Kocaeli, Mersin ve Van. Ardından ortaöğretim okullarında öğretmen başına düşen öğrenci sayısına bakıyoruz. Türkiye ortalaması 20 öğrencidir. Batman, Hakkari, Mardin, Şanlıurfa ve Şırnak öğretmen başına 30 ya da daha çok öğrencinin düştüğü

illerdir. Aşağıdaki illerse öğretmen başına öğrenci sayısının 25-29 olduğu illerdir: Ağrı, Diyarbakır, Gaziantep, İstanbul ve Siirt. Öğretmen başına öğrenci sayısının en düşük olduğu iller Tunceli (12 öğrenci), Burdur (13 öğrenci), Isparta (13 öğrenci), Karabük (13 öğrenci), Çanakkale (14 öğrenci), Edirne (14 öğrenci), ve Sinop 'tur (14 öğrenci). Öğretmen başına 25 öğrenci üstünde düşen illere Milli Eğitim Bakanlığı dikkatle eğilmeli.

Çizelge 7

Son olarak son sütunda ortaöğretim okulu öğrenci sayısının ortaöğretim okulu çağındaki çocuk sayısına oranını ele alıyoruz. Bu bize her ilde 14-17 yaş grubundaki çocukların okula kaydolma oranının bir ölçüsünü vermektedir, diğer bir deyişle bu bir çeşit okullaşma oranıdır. Ortaöğretim okullarında bu yaş grubunun dışından öğrenciler bulunabilir. Bu durumda o illerde ortaöğretimde okullaşma oranı 100'ün üstüne çıkabilir. Okullaşma oranı 100'ün üzerinde yaklaşık 30 il bulunuyor. Ancak ortaöğretim çağındaki çocukların önemli bir yüzdesinin okula kaydolmadığı bazı iller de bulunmaktadır. Orta öğretim çağı yaş grubunun yüzde ellisinden azının okula kaydolduğu iki il Ağrı (%48) ve Van'dır (%46). Okullaşma oranının yüzde 50-75 olduğu iller şunlardır: Aksaray (%75), Bitlis (%62), Diyarbakır (%75), Iğdır (%73), Kars (%65), Mardin (%73), Muş (%53), Siirt (%70), Şanlıurfa (%56) ve Şırnak (%65). Bu illerde 14-17 yaş grubundakilerin ortaöğretim okullaşma oranının artırılması önemlidir ve büyük olasılıkla terör örgütlerine bulaşma olasılığında azalmaya yol açacaktır.

Bölüm 2'de belirtildiği gibi 2012-2013 öğretim yılında zorunlu öğrenim süresi, ortaöğretime de içine alacak biçimde, 12 yıla çıkarıldı. Bu bölümdeki veriler (belirtilen değişiklik öncesine) 2011-2012 öğretim yılına aittir. Ancak, bazı illerdeki fiziksel sığdırma oylumunun bu yaş kümesinin tümünün kaydolmasına olanak verip vermeyeceği kuşku. Bu nedenle, Milli Eğitim Bakanlığı, altyapının ve öğretmen sayısının yetersiz kalabileceği illere özel bir ilgi göstermelidir.

Sonuç olarak, ortaöğretimin niteliğinin düşük olduğu (öğretmen başına 30 ya da daha çok öğrencinin düştüğü) illerin Batman, Hakkari, Mardin, Şanlıurfa, ve Şırnak olduğunu söyleyebiliriz. (Ortaöğretim niteliğinin kötü olduğu öteki iller Ağrı,

Diyarbakır, Gaziantep, İstanbul ve Siirt'tir). Dolayısıyla bu en kötü beş ili aşağıda mercek altına alacağız. Bu iller aynı zamanda ortaöğretim okullarının da aşırı kalabalık olduğu illerdir: Batman (929), Hakkari (575), Mardin (718), Şanlıurfa (637) ve Şırnak (644). Bu beş ili Özel Dershaneler bakımından karşılaştırdığımızda aşağıdaki gözlemleri yapıyoruz: Bu illerde Özel Dershanelerin ortaöğretim okullarına oranı oldukça düşük (%31-43 arasında) olmakla birlikte, en düşük oranlı iller bunlar değil . En düşük oranlı iller şunlardır: Ardahan (8), Bayburt (12), Kilis (14). İkincisi, bu beş ilin Türkiye'nin ortaöğretim çağındaki (14-17) öğrencileri içindeki payı görece yüksekken, Türkiye'nin ortaöğretim okulları ve Özel Dershaneleri içindeki payı daha azdır. Üçüncüsü, bu beş ilde Özel Dershanelere devam eden ortaöğretim öğrencilerinin yüzdeleri -en düşük yüzdeleri bunlar olmasa da- oldukça düşüktür: Batman (22), Hakkari (8), Mardin (24), Şanlıurfa (18), Şırnak (20). Ayrıca bu iller 14-17 yaş grubunun ortaöğretim okulları okullaşma oranı bakımından da geridedirler. Bu yaş grubu içinde okullaşma oranları aşağıdaki gibidir: Batman (83), Hakkari (86), Mardin (73), Şanlıurfa (56), Şırnak (65). Bu beş ilde okullarda yığılmayı azaltmak amacıyla bir yandan ortaöğretim okullarının sayısı artırılırken, bir yandan da okulların niteliği geliştirilmeli. Bu da öğretmen başına düşen öğrenci sayısını azaltmak için öğretmen sayısını artırarak yapılmalı. Bundan başka, ortaöğretim okulu öğrencilerinden Özel Dershanelere devam edenlerin oranını artırmak amacıyla yeni dersanelerin açılması teşvik edilmeli. Ayrıca, bu illerdeki öğrencilere Özel Dershanelere devam amacıyla burs verilebilir.

5. Özel Dershanelerin Geleceği

Başbakan üniversite giriş sınavlarının kaldırılacağını ve özel dersanelerin kapatılacağını 2012 yılının Mart ayında açıkladı (Haber-Türk gazetesi, 2012; Hürriyet gazetesi, 2012; Milliyet gazetesi, 2012). Bu yazılı ve görsel basında bir dizi tartışmayı başlattı. Bölüm 2'de belirtildiği gibi, 3 Temmuz 2013'te Milli Eğitim Bakanı 2014'de SBS'nin kaldırılacağını, özel dersanelerin kapatılacağını açıkladı. Ayrıca, uygun altyapıya sahip Özel Dershanelerin % beşi özel liseye dönüştürülecekti. Çocuklarını duyuru öncesinde Özel Dershanelere kaydettirmiş olan aileler ve öğretmenleriyle sözleşme imzalamış Özel Dershaneler bakımından tüm bunlar çok akıl karıştırıcıydı. Bir yandan da ülkenin her yanında ulusal TV kanallarının en çok izlendiği saatlerde ve yazılı basında tartışmalar yapılıyordu. Üniversitelerden eğitimciler ve ÖZ-DE-BİR

başkanı ve Eğitim Reformu Girişimi gibi Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'ların temsilcileri bu tartışmalara katıldı. Konuşmalarından birinde ÖZ-DE-BİR başkanı, günümüzde özel liselerin öğrenci kapasitelerinin yarısıyla çalıştıklarını ve Özel Dershanelerden bazıları özel liseye dönüştürülürse bu özel liselere yeterince talep olmayacağını belirtti.

Bu tartışmalarda belirtilen konulardan bir başkası da, Özel Dershanelerin kapatılmasının, 52 bini öğretmen, 30 bini öteki personel olmak üzere, en az 80 bin kişiyi işsiz bırakmasının yanında, işyeri ve gelir kaybıyla vergi geliri kaybına yol açacağıydı. Bu durum ulusal ekonomiye zarar verecektir. Ayrıca, şayet Özel Dershaneler kapatılırsa başka isim ve biçimlerde ortaya çıkacaklardır. Hatta yeraltına bile girebilir, kayıt dışı olarak çalışmayı sürdürebilir, vergi ödemez ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimi dışına çıkarlar.

Bölüm 2.1'de ayrıntılarıyla ele alındığı gibi, günümüzde ülkedeki ortaöğretim okulları arasında büyük nitelik farkları bulunmaktadır. Bundan dolayı, yüksek nitelikli, "seçkin" liselere talep yüksek olmaktadır; çünkü, bu okulların mezunları üniversite giriş sınavlarında daha başarılı olmaktadır ve talebin yüksek olduğu yüksek nitelikli, "saygın" üniversitelerde yer bulmaktadırlar. Bu üniversitelerin mezunları iş piyasasında, kamu hizmetlerinde, toplum yaşamında da başarılı olmayı sürdürüyorlar. Dolayısıyla, bu makalenin yazarının kanısı odur ki, ortaöğretim okulları ve üniversiteler arasında nitelik farkları olduğu sürece, her iki düzeyde de bir üst düzey eğitime geçişleri belirlemek üzere seçme sınavları olacak ve Özel Dershaneler seçme sınavlarına hazırlanmaları için öğrencilere yardımcı olacaklardır. SBS açıklandığı üzere kaldırılabilir; fakat, okullar arasında nitelik ayrımları bulunduğu sürece başka sınavların olması kaçınılmazdır.

ÖZ-DE-BİR başkanının açıkladığına göre Özel Dershanelere devam eden herkes ulusal sınavlara hazırlanmamaktadır. Okuldaki derslerine destek olması amacıyla Özel Dershanelere devam eden pek çok öğrenci bulunmaktadır. Öyleyse, sınavlar kaldırılrsa bile Özel Dershanelerin sunduğu hizmete yine talep olacaktır. Bunların ötesinde, yine ÖZ-DE-BİR başkanının savladığına göre, Özel Dershanelerin ve okulların işlevleri farklıdır. Özel Dershaneler okulların yerine geçemez; fakat, okuldaki derslerin tümleyicisidirler. Ayrıca, televizyonlardaki tartışmalarda Özel

Dershanelerce sağlanan kılavuzluk ve danışmanlık hizmetlerinin okullardakilerden çok daha iyi olduğu ortaya çıktı. Bu tür hizmetler kapsamında, sınav gerginliğiyle baş etme, kişisel gelişim, iyi çalışma alışkanlıkları geliştirme, öğrenim alanı seçimi, (önemini meslek seçimi anlamına gelmesinden alan) üniversite seçimi gibi hizmetler bulunmaktadır.

Özel Dershanelerin öğrencileri ulusal sınavlara hazırladığı ve en kısa sürede çoktan seçmeli soruları yanıtlama tekniklerini öğrettikleri doğrudur. Bu nedenle, sınavlarda yer almayan spor, müzik, resim ve yabancı diller gibi konularda öğrencilerin gelişimi değerli lise yıllarında -lisede yabancı dil öğrenimini seçenler dışında- geri bırakılmış olmaktadır. Yabancı dil becerisi eksikliği özellikle lise mezunlarında dikkat çekiyor. Yaşananlar göstermektedir ki, üniversite giriş sınavlarında yer almamasından dolayı öğrenciler ve öğretmenleri yabancı dilleri önemsemiyorlar. Bu durum ortaöğretim okullarında yabancı dil öğretimini verimsizleştirmektedir. Çoğu yabancı dilde, çoğunlukla İngilizce öğretim yapan “seçkin” liselerin mezunları bile, eğer İngilizce öğretim yapan bir üniversiteye kabul edilmişlerse, önce bir yıl süreyle yoğun bir İngilizce öğretiminden geçiyorlar. Yaşantılarla kanıtlandığına göre böyle öğrenciler, yıllarca üniversite giriş sınavlarına hazırlanarak kazandıkları vahşi yarıştan sonra İngilizce hazırlık sınıflarında bir yıl “dinlemeye” geçmeyi tercih etmektedirler. Bu durum gerçekten de kıt kamu kaynaklarının gerek lise düzeyinde ve gerekse üniversite düzeyinde boşa harcanması ve kötüye kullanılması anlamına gelmektedir. Gerek Milli Eğitim Bakanlığı, gerekse YÖK bu soruna çözümler getirmelidir.

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Dershanelerin geleceğini, uzun erimde özel okula dönüştürülmelerinde görmektedir. ÖZ-DE-BİR başkanı Özel Dershanelerin geleceğini, uzun erimde yaşam-boyu-öğrenim hizmetleri sunmakta görüyor (ÖZ-DE-BİR, 2013).

6. Sonuçlar

Bu çalışma Türkiye’de tümleyici destek öğretimin ve ortaöğretimin değişik yönlerini ele almaktadır. Bu bağlamda, Özel Dershanelerin, ortaöğretim okullarının ve ortaöğretim çağındaki (14-17 yaş) nüfusun illere göre dağılımının çeşitli

yansımalarını kapsamaktadır. Bu dağılımların ana özellikleri araştırılmakta ve karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırmalar Özel Dershanelerin ve ortaöğretim okullarının illere göre dağılımında adalet konusuna ışık tutuyor. Özel Dershanelerin medyan sayısı 24; ortaöğretim okullarınıninkiyse 119'dur. Ancak, Özel Dershanelerin dağılımının standart sapması ortaöğretim okullarınınkinden çok daha büyüktür. Dolayısıyla, standart sapmalardan da görüldüğü üzere, ortaöğretim okullarıyla karşılaştırıldığında, Özel Dershanelerin illere göre dağılımında daha çok eşitsizlik bulunmaktadır.

Ortaöğretim okullarında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, bu okulların niteliğinin önemli bir göstergesidir. Bu göstergenin ortaöğretim okullarında sergilediği büyük değişkenlik Milli Eğitim Bakanlığı'nın üstünde durabileceği bir konudur. Batman, Hakkari, Mardin, Şanlıurfa ve Şırnak'ta öğretmen başına düşen öğrenci sayısının çok yüksek oluşu, en düşük nitelikli ortaöğretimin bu beş ilde olduğunun göstergesidir. Onları Ağrı, Diyarbakır, Gaziantep, İstanbul ve Siirt izlemektedir. İlk beş ilin başka özelliklerini de ele almayı sürdürdük. İlk, bu beş ilde ortaöğretim okulu başına (en düşük sayıda olmasa da) görece az Özel Dershane bulunuyor. İkincisi, bu beş il Türkiye'de ortaöğretim çağındaki çocuklar içinde görece yüksek bir paya sahipken, Türkiye'deki Özel Dershane ve ortaöğretim okullarının daha küçük bir yüzdesine sahip. Üçüncüsü, bu beş ilde, Özel Dershanelere devam eden ortaöğretim öğrencilerinin sayıları, en düşük olmasa da, oldukça düşüktür. Ayrıca, söz konusu 14-17 yaş kümesinden öğrencilerin ortaöğretim okullaşma oranı bakımından, bu beş il, özellikle de Şanlıurfa ve Şırnak, en kötü durumda olamasalar da, geri durumdadırlar. Bu beş ilde 14-17 yaş grubundakilerden ortaöğretim okullarına kaydolanların oranının artırılması büyük olasılıkla terör örgütlerine bulaşmalarında azalmaya yol açacaktır. Bu beş ilde ortaöğretim okulu öğretmenlerinin sayısı artırılarak okulların niteliğinin iyileştirilmesi yanında, okullarda yığılmayı önlemek amacıyla daha çok okul açılmalıdır. Bundan başka, Türkiye'nin ortaöğretim çağındaki öğrenci sayısı içinde bu beş ilin paylarıyla orantılı sayıda dersane (iş yeri) açılması amacıyla, Özel Dershaneler teşvik edilebilir. Ayrıca bu illerdeki öğrencilere Özel Dershanelere devam edebilmeleri için burs verilebilir. Söz konusu iller Türkiye'nin güneydoğusunda yer almaktadır; ancak, Türkiye'nin orta bölgesinde ya da batısında da yer alan, göstergeleri elverişsiz olan bazı iller var: Buralardaki Özel Dershanelerde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ortaöğretim okullarındakinden daha yüksek. Başka bir

deyişle, gerek güneydoğu ve doğuda bulunsun, gerekse orta bölgede ve batıda bulunsun, öğretmen başına 30'un üstünde öğrenciyle Özel Dershane sınıflarının çoğunda yığılma vardır. Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileri ve müfettişleri özellikle bu illerdeki Özel Dershanelere dikkatle eğilmelidir.

Özel destek öğrenimine diğer bir deyişle özel dersanelere olan yüksek talebin kökünde, ortaöğretime ve üniversitelere geçişte yapılan ulusal seçme sınavları yatmaktadır. Özel destek öğrenimi alanlar daha "iyi" ortaöğretim okullarına ve daha "saygın" üniversitelere gidebilecek ve sonuçta iş piyasasında daha yüksek ücretli işlere girerek başarılı olacak ve gerek devlet gerek toplum katında daha etkili konumlara erişebileceklerdir.

Özel Dershanelere devam eden öğrenciler, çözümlenme ve yorumla becerilerini geliştirmek yerine, çoktan-seçmeli-soruları kısa sürede yanıtlama tekniklerini öğrenmektedirler. Yabancı dilde yetkinliklerinin olmayışı özellikle lise mezunlarında dikkat çekmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileri, lise mezunlarının yabancı dilde yetkinlik eksikliğine eğilmelidirler. YÖK, üniversitelerde İngilizce hazırlık sınıflarının kamu kaynaklarının boşa harcanmasına yol açacak biçimde kötüye kullanılmasını önleyecek yollar bulmalıdır.

Liselerin niteliğini iyileştirmek, aralarındaki farkları aza indirmek için kupon sistemi yürürlüğe konabilir. Bu sistemin liseler arasında rekabeti artırdığına, niteliği iyileştirdiğine ve eğitime yatırımın verimliliğini artırdığına inanılmaktaysa da; kupon sistemine felsefi ya da başka nedenlerle karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Okul kuponları herhangi bir kamu okulunda kullanılmak üzere ailelere sağlanan bir destektir. Kupon sisteminde devlet aileye, istedikleri bir okulda paraya çevirebilecekleri bir kupon vermektedir. Bu sistem yalnızca kamu okullarıyla sınırlı kalabileceği gibi, özel okulları da içine alabilir. Kupon karşılığında devlet, çocuk için (devletin yaptığı) öğrenim giderlerinin tümünü ya da bir bölümünü karşılamayı taahhüt eder. Bu sistem okullar arasında rekabeti artırdığı gibi, onları daha başarılı olmaya teşvik eder. Yalnızca daha çok kupon toplayabilen okullar büyüme ve daha iyi öğretmenleri işe alabilme olanaklarına sahip olur. Aileleri (ve dolayısı ile öğrencileri) çekmekte başarılı olamayan okullar küçülüp gider ve hatta kapanmak zorunda

kalabilir. Kuponlar ABD'deki gıda puluna (food coupon) benzer; fakat, gıda maddesi için değil de yalnızca örgün öğrenim için kullanılabilir¹.

Bu uygulama ABD'nin çeşitli kentlerinde, Avrupa'da, ve başka ülkelerin yanı sıra Pakistan'da, Şili'de, İrlanda'da, İsveç'te ve Hollanda'da bulunmaktadır. Kupon sisteminin uygulaması ve verimliliği konusunda pek çok yayın vardır. Bu konular Milli Eğitim Bakanlığı'nca, Türkiye'de de olası bir uygulama bakımından, dikkatle incelenmeli ve araştırılmalıdır.

Özel Dershanelere devamın hanehalkı gelirine ve ana-babaların öğrenim düzeyine yakından bağlı olması nedeniyle, özel destek öğretiminin (diğer bir deyişle özel dersanelerin toplumda tabakalaşmaya ve eşitsizliklere yol açtığı öne sürülmüştür. Ancak, ÖZ-DE-BİR yetkilileri, çocuklarına bire bir özel ders aldirmaya gücü yeten varlıklı ailelerin aksine, Özel Dershanelerin orta ve alt gelirli ailelere uygun fiyatlarla hizmet verdiğini savlamışlardır. Bu konuyu daha iyi anlayabilmek için, gelecekte yapılacak araştırmalarda, Özel Dershaneye devam edenlerin sosyo-ekonomik arka alanı dikkatlice incelenmelidir. Bu makalenin yazarının kanısı odur ki, ülkenin her yanında ortaöğretim okullarının niteliğini iyileştirmek amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı'nın kaynak ayırması gereklidir. Ayrıca, ulusal sınav sistemleri okul müfredat programlarına bağımlılığını artıracak biçimde yeniden tasarlanırken, okullarda yıllık sınavlar uygulamaya sokulabilir. Bunlar, tümünden iyi olmasa da, var olan sistemlerden daha iyi fırsat eşitliği sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

---

¹ Eğitim kuponu sistemi Türkiye'de ilaç masraflarının SGK tarafından ödenmesine benzetilebilir. Doktor reçetesi alan bir kişi, bu reçeteyle seçeceği herhangi bir eczaneye giderek ilaçlarını (gerekli katkı payını ödeyerek) alabilir. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) eczaneye bu reçetenin karşılığını ödemeyi taahhüt etmektedir. Elbette bu basite indirgenmiş bir durumdur ve eğitim kuponu sistemi daha karmaşıktır. Bu nedenle böyle bir sistemin uygulamaya konulması çok ön-çalışma gerektirecektir. Bu nedenledir ki, ABD'de bile bu sistemin uygulamaya başlanması zaman almıştır ve yaygınlığı gittikçe artıyor olmakla birlikte halen sadece az sayıda eyalette ve şehirde görülmektedir.

Çizelge 1:Özel Dershanelerin Gelişiminde Yakın Dönemdeki Yönelimler, Öğrenciler ve Öğretmenler, 1975-2012, Türkiye.

Yıllar	ÖD Sayısı	ÖD'de Okuyan Öğrenci Sayısı	ÖD Öğretmen Sayısı	ÖD Başına Düşen Öğrenci Sayısı	ÖD Başına Düşen Öğretmen Sayısı	Her ÖD Öğretmeni Başına Düşen Öğrenci Sayısı
1975-1976	157	45 582	1 384	290	8.8	32.9
1980-1981	174	101 703	3 826	585	22.0	26.6
1990-1991	762	188 407	8 723	247	11.4	21.6
1995-1996	1 292	334 270	10 941	259	8.5	30.6
2000-2001	1 920	556 282	17 300	290	9.0	32.2
2001-2002	2 122	608 716	19 881	287	9.4	30.6
2002-2003	2 568	668 673	23 730	260	9.2	28.2
2003-2004	2 984	784 565	30 537	263	10.2	25.7
2004-2005	3 570	925 299	41 031	259	11.5	22.6
2005-2006	3 986	1 071 827	47 621	269	11.9	22.5
2006-2007	4 031	1 122 861	48 855	279	12.1	23.0
2007-2008	4 262	1 178 943	51 916	277	12.2	22.7
2008-2009	4 193	1 174 860	50 432	280	12.0	23.3
2009-2010	4 099	1 234 738	50 209	301	12.2	24.6
2010-2011	3 961	1 219 472	50 163	308	12.7	24.3
2011-2012	3 858	1 280 297	51 522	332	13.4	24.8

Source: 1975-1996: Oz-de-bir
 2000-2006: Ministry of National Education (2006; 2007)
 2008-2012: Ministry of National Education (2013 and various years).

Çizelge 2:Ortaöğretim Okullarının Gelişiminde Yakın Dönemdeki Yeni Yönelimler, Öğrenciler ve Öğretmenler,1975-2013,

Yıllar	Ortaöğretim Okul Sayısı	Ortaöğretim okul sayısı		Ortaöğretim Okullarında Öğretmen sayısı	Ortaöğretimde Okul Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Ortaöğretimde Okul Başına Düşen Öğretmen Sayısı	Ortaöğretimde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı
		Mezunlar	Okumakta olanlar				
1975-1976	2 110	176 998	773 436	21 079	367	10.0	36.7
1980-1981	3 031	210 370	1 054 937	75 303	348	24.8	14.0
1990-1991	3 743	343 548	1 426 632	112 775	381	30.1	12.7
1995-1996	4 987	551 124	2 162 865	145 241	434	29.1	14.9
1999-2000	6 000	536 124	2 316 350	143 379	386	23.9	16.2
2000-2001	6 291	532 952	2 362 653	139 969	376	22.2	16.9
2001-2002	6 367	507 363	2 579 819	144 884	405	22.8	17.8
2002-2003	6 212	530 259	3 023 602	137 956	487	22.2	21.9
2003-2004	6 408	683 350	3 014 392	147 776	470	23.1	20.4
2004-2005	6 816	590 834	3 039 449	167 614	446	24.6	18.1
2005-2006	7 435	645 328	3 258 254	185 317	438	24.9	17.6
2006-2007	7 934	729 535	3 386 717	187 665	427	23.7	18.0
2007-2008	8 280	321 741	3 245 322	191 041	392	23.1	17.0
2008-2009	8 675	548 894	3 837 164	196 713	442	22.7	19.5
2009-2010	8 912	662 894	4 240 139	206 862	476	23.2	20.5
2010-2011	9 281	706 512	4 748 610	222 705	512	24.0	21.3
2011-2012	9 672	712 702	4 756 286	235 814	492	24.4	20.2
2012-2013	10 418	-	4 995 623	254 895	480	24.5	19.6
2011-2012 ^b	4 171	380 548	2 666 066	122 716	639	29.4	21.7
2012-2013 ^b	4 214	-	2 725 972	119 393	647	28.3	22.8

Notes : **a:** The number of secondary schools, students and teacher provided in this table include all kinds of general and vocational and technical high schools.

b: These statistics refer only to the general high schools for the period 2011-2013.

Sources: 1975-1976, 1980-1981: SIS (1991), Table IV-3, Table IV-4.

1990-1991: SIS (1997), Table 109.

1999-2007: Ministry of National Education (2007), Table 1.6.

2007-2013: Ministry of National Education (2013 and various years).

Çizelge 3: Özel Dershanelerdeki Öğrenci Sayısı ile Ortaöğretim okulları^a mezunlarının kız-erkek öğrenciler olarak Dökümü, 2000-2012, Türkiye.

Yıllar	Özel Dershanelerdeki Öğrenci Sayısı			Ortaöğretim okulu Mezunlarının Sayısı		
	Toplam	Erkek (%)	Kız (%)	Toplam	Erkek (%)	Kız (%)
2000-2001	556 282	308 157 (55.4)	248 125 (44.6)	532 952	302 530 (56.8)	230 422 (43.2)
2001-2002	608 716	331 330 (54.4)	277 386 (45.6)	507 363	280 252 (55.2)	227 111 (44.8)
2002-2003	668 673	361 503 (54.1)	301 170 (45.9)	530 259	292 670 (55.2)	237 589 (44.8)
2003-2004	784 565	420 979 (53.7)	363 586 (46.3)	683 350	376 730 (55.1)	306 620 (44.9)
2004-2005	935 299	491 408 (53.1)	433 891 (46.9)	590 834	321 847 (54.5)	268 987 (45.5)
2005-2006	1 071 827	562 916 (52.5)	508 911 (47.5)	645 328	352 384 (54.6)	292 944 (45.4)
2006-2007	1 122 861	584 369 (52.0)	538 492 (48.0)	729 535	401 916 (55.1)	327 619 (44.9)
2007-2008	1 178 943	609 394 (51.7)	569 549 (48.3)	321 741	182 058 (56.6)	139 683 (43.4)
2008-2009	1 174 860	600 903 (51.1)	573 957 (48.9)	548 894	264 988 (48.3)	283 906 (51.7)
2009-2010	1 234 738	624 212 (50.6)	610 526 (49.4)	662 894	342 017 (51.6)	320 877 (48.4)
2010-2011	1 219 472	613 968 (50.3)	605 504 (49.7)	706 512	360 783 (51.1)	345 729 (48.9)
2011-2012	1 280 297	644 059 (50.3)	636 238 (49.7)	712 702	355 457 (49.9)	357 245 (50.1)

Notes : a: The number of secondary schools, students and teacher provided in this table include all kinds of general and vocational and technical high schools.

Source: Ministry of National Education (2006; 2007, 2013 and various years).

Çizelge 4: Özel Dershanelerin ve Ortaöğretim Okullarının^aİllere Göre Dağılımı, 2011-2012, Türkiye*

İller	Özel Dershane Sayısı (a)	Ortaöğretim Okulu Sayısı (b)	a/b (%)	İller	Özel Dershane Sayısı (a)	Ortaöğretim Okulu Sayısı (b)	a/b (%)	İller	Özel Dershane Sayısı (a)	Ortaöğretim Okulu Sayısı (b)	a/b (%)
Istanbul	710	1179	60.2	Afyonkarahisar	35	125	28.0	Aksaray	14	61	23.0
Ankara	384	590	65.1	Osmaniye	35	67	52.2	Hakkari	14	39	35.9
Izmir	206	459	44.9	Çanakkale	33	106	31.1	Nevşehir	14	60	23.3
Bursa	147	303	48.5	Mardin	33	76	43.4	Şırnak	14	46	30.4
Antalya	124	230	53.9	Zonguldak	33	98	33.7	Bitlis	13	53	24.5
Mersin	117	204	57.4	Sivas	31	103	30.1	Siirt	12	45	26.7
Adana	115	230	50.0	Ordu	30	104	28.8	Ağrı	11	55	20.0
Konya	84	303	27.7	Çorum	29	86	33.7	Bilecik	11	53	20.8
Hatay	82	148	55.4	Isparta	29	101	28.7	Karabük	11	44	25.0
Kocaeli	77	212	36.3	Elazığ	28	85	32.9	Muş	11	54	20.4
Denizli	76	135	56.3	Adıyaman	25	80	31.3	Artvin	10	44	22.7
Manisa	74	213	34.7	Amasya	25	70	35.7	Niğde	10	59	16.9
Balıkesir	73	183	39.9	Kütahya	24	114	21.1	Yalova	10	36	27.8
Aydın	67	137	48.9	Tokat	24	102	23.5	Düzce	9	51	17.6
Kayseri	67	178	37.6	Edirne	23	75	30.7	Erzincan	9	54	16.7
Samsun	61	172	35.5	Yozgat	22	115	19.1	Karaman	9	44	20.5
Şanlıurfa	58	144	40.3	Kırklareli	21	55	38.2	Kars	9	38	23.7
Diyarbakır	54	133	40.6	Uşak	21	51	41.2	Sinop	9	58	15.5
Muğla	53	119	44.5	Giresun	20	101	19.8	Bartın	7	35	20.0
Gaziantep	47	154	30.5	Van	19	94	20.2	Iğdır	7	28	25.0
Tekirdağ	47	104	45.2	Batman	17	47	36.2	Bingöl	6	35	17.1
Trabzon	47	133	35.3	Rize	17	76	22.4	Çankırı	5	43	11.6
Malatya	43	125	34.4	Kırıkkale	16	56	28.6	Tunceli	4	26	15.4
Kahramanmaraş	42	134	31.3	Bolu	15	53	28.3	Gümüşhane	3	30	10.0
Eskişehir	41	114	36.0	Burdur	15	54	27.8	Kilis	3	21	14.3
Sakarya	37	142	26.1	Kastamonu	15	76	19.7	Ardahan	2	25	8.0
Erzurum	36	118	30.5	Kırşehir	15	52	28.8	Bayburt	2	17	11.8
								Türkiye			
								3858			
								9672			
								39.9			

Notes: a: The number of secondary schools, students and teacher provided in this table include all kinds of general and vocational and technical high schools.

*The provinces are ordered by the number of supplementary education centers they have from highest to the lowest

A table similar to Table 4 for the academic year 2005-2006 is provided in Tansel and Bircan (2007) with the exception that it deals with the number of high schools rather than secondary schools.

Source: The numbers of SECs for the provinces are obtained from the Ministry of National Education. The numbers of secondary schools are from Ministry of National Education (2013).

Çizelge 5:Özel Dershanelerin, Ortaöğretim Okullarının^d ve Ortaöğretim Çağındaki (14-17) Nüfusun İllere Dağılımı, 2011-2012, Turkey*

İller	% Özel Dershane	% Ortaöğretim Okulu	% Nüfu oranı
Istanbul	18.4	12.2	16.6
Ankara	10.0	6.1	5.8
Izmir	5.3	4.7	4.4
Bursa	3.8	3.1	3.2
Antalya	3.2	2.4	2.6
Mersin	3.0	2.1	2.3
Adana	3.0	2.4	3.0
Konya	2.2	3.1	2.9
Hatay	2.1	1.5	2.2
Kocaeli	2.0	2.2	2.0
Denizli	2.0	1.4	1.1
Manisa	1.9	2.2	1.6
Balikesir	1.9	1.9	1.3
Aydın	1.7	1.4	1.2
Kayseri	1.7	1.8	1.7
Samsun	1.6	1.8	1.7
Şanlıurfa	1.5	1.5	3.2
Diyarbakır	1.4	1.4	2.8
Muğla	1.4	1.2	0.9
Gaziantep	1.2	1.6	2.8
Tekirdağ	1.2	1.1	1.0
Trabzon	1.2	1.4	1.0
Malatya	1.1	1.3	1.1
Kahramanmaraş	1.1	1.4	1.6
Eskişehir	1.1	1.2	0.9
Sakarya	1.0	1.5	1.1
Erzurum	0.9	1.2	1.2

İller	% Özel Dershane	% Ortaöğretim Okulu	% Nüfu
Afyonkarahisar	0.9	1.3	0.9
Osmaniye	0.9	0.7	0.7
Çanakkale	0.9	1.1	0.5
Mardin	0.9	0.8	1.4
Zonguldak	0.9	1.0	0.7
Sivas	0.8	1.1	0.9
Ordu	0.8	1.1	1.0
Çorum	0.8	0.9	0.7
Isparta	0.8	1.0	0.5
Elazığ	0.7	0.9	0.8
Adıyaman	0.6	0.8	1.0
Amasya	0.6	0.7	0.4
Kütahya	0.6	1.2	0.6
Tokat	0.6	1.1	0.9
Edirne	0.6	0.8	0.4
Yozgat	0.6	1.2	0.7
Kırklareli	0.5	0.6	0.4
Uşak	0.5	0.5	0.4
Giresun	0.5	1.0	0.5
Van	0.5	1.0	2.0
Batman	0.4	0.5	1.0
Rize	0.4	0.8	0.4
Kırıkkale	0.4	0.6	0.4
Bolu	0.4	0.5	0.3
Burdur	0.4	0.6	0.3
Kastamonu	0.4	0.8	0.4
Kırşehir	0.4	0.5	0.3

İller	% Özel Dershane	% Ortaöğretim Okulu	% Nüf.
Aksaray	0.4	0.6	0.6
Hakkari	0.4	0.4	0.5
Nevşehir	0.4	0.6	0.4
Şırnak	0.4	0.5	0.9
Bitlis	0.3	0.5	0.6
Siirt	0.3	0.5	0.6
Ağrı	0.3	0.6	1.0
Bilecik	0.3	0.5	0.2
Karabük	0.3	0.5	0.2
Muş	0.3	0.6	0.8
Artvin	0.3	0.5	0.2
Niğde	0.3	0.6	0.5
Yalova	0.3	0.4	0.2
Düzce	0.2	0.5	0.4
Erzincan	0.2	0.6	0.3
Karaman	0.2	0.5	0.3
Kars	0.2	0.4	0.5
Sinop	0.2	0.6	0.2
Bartın	0.2	0.4	0.2
Iğdır	0.2	0.3	0.3
Bingöl	0.2	0.4	0.4
Çankırı	0.1	0.4	0.2
Tunceli	0.1	0.3	0.1
Gümüşhane	0.1	0.3	0.2
Kilis	0.1	0.2	0.2
Ardahan	0.1	0.3	0.2
Bayburt	0.1	0.2	0.1

Türkiye	100	100	100
---------	-----	-----	-----

Notes:

*: The provinces are ordered by the number of supplementary education centers they have from highest to the lowest.

a: Percent of the number of supplementary education centers in a province in the total number of supplementary education centers in Turkey at the end of the academic year 2011-2012.

b: Percent of the number of secondary schools in a province in the total number of secondary schools in Turkey at the beginning of the academic year 2011-2012.

c: Percent of the high school age population (14-17) in a province in the total high school age population of Turkey in December 31, 2012 based on ADNKS .

d: The number of secondary schools, students and teacher provided in this table include all kinds of general and vocational and technical high schools.

A table similar to Table 5 for the academic year 2005-2006 is provided in Tansel and Bircan (2007) with the exception that it deals with the number of high schools rather than secondary schools.

Sources: a and b: The numbers of SECs for the provinces are obtained from the Ministry of National Education. The numbers of secondary schools are from Ministry of National Education (2012).

c: The provincial population aged 14-17 are obtained from Turkish Statistical Institute (TURKSTAT).

Çizelge 6: Özel Dershanelerin İllere Dağılımının Ana Özellikleri, 2011-2012, Türkiye.

	Özel Dershane Öğrencilerinin Sayısı	Özel Dershane Öğretmenlerinin Sayısı	Özel Dershane Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Özel Dershanelerde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Özel Dersane öğrencilerinin Ortaöğretim Öğrencilerine Oranı (%)
Adana	38665	1486	336.2	26.0	27.2
Adıyaman	9199	303	368.0	30.4	18.9
Afyonkarahisar	11714	438	334.7	26.7	30.9
Ağrı	3785	146	344.1	25.9	14.9
Aksaray	4255	189	303.9	22.5	19.8
Amasya	7598	251	303.9	30.3	34.4
Ankara	99205	4711	258.3	21.1	31.1
Antalya	42577	1799	343.4	23.7	33.3
Ardahan	605	20	302.5	30.3	9.4
Artvin	2540	78	254.0	32.6	22.9
Aydın	17695	887	264.1	19.9	31.7
Balıkesir	24109	1042	330.3	23.1	37.7
Bartın	2817	119	402.4	23.7	27.0
Batman	9768	259	574.6	37.7	22.4
Bayburt	1231	35	615.5	35.2	22.1
Bilecik	3603	133	327.5	27.1	28.8
Bingöl	3217	94	536.2	34.2	17.5
Bitlis	3959	121	304.5	32.7	19.8
Bolu	4945	218	329.7	22.7	28.1
Burdur	4779	206	318.6	23.2	33.9
Bursa	46968	2205	319.5	21.3	28.1
Çanakkale	9820	372	297.6	26.4	39.4
Çankırı	1490	45	298.0	33.1	14.2
Çorum	9243	361	318.7	25.6	27.9
Denizli	20675	1038	272.0	19.9	38.0
Diyarbakır	18630	690	345.0	27.0	17.1
Düzce	5331	170	592.3	31.4	23.3
Edirne	7541	300	327.9	25.1	36.9
Elazığ	11405	443	407.3	25.7	26.0
Erzincan	3622	126	402.4	28.7	23.0
Erzurum	11264	440	312.9	25.6	23.0
Eskişehir	18091	606	441.2	29.9	38.6
Gaziantep	22087	790	469.9	28.0	20.0
Giresun	6992	313	349.6	22.3	24.0
Gümüşhane	1365	52	455.0	26.3	16.2
Hakkari	1748	64	124.9	27.3	7.8
Hatay	23636	1067	288.2	22.2	25.5

İğdır	2883	106	411.9	27.2	23.0
Isparta	9137	406	315.1	22.5	35.0
Istanbul	216645	8959	305.1	24.2	23.9
Izmir	68613	2948	333.1	23.3	29.4
Kahramanmaraş	17255	636	410.8	27.1	26.3
Karabük	4658	158	423.5	29.5	33.3
Karaman	4547	153	505.2	29.7	28.8
Kars	2679	105	297.7	25.5	16.8
Kastamonu	5726	202	381.7	28.3	29.4
Kayseri	24352	998	363.5	24.4	28.8
Kırıkkale	7270	205	454.4	35.5	36.0
Kırklareli	7156	290	340.8	24.7	38.2
Kırşehir	5518	219	367.9	25.2	36.4
Kilis	2375	60	791.7	39.6	26.0
Kocaeli	27538	1073	357.6	25.7	24.2
Konya	34046	1181	405.3	28.8	26.8
Kütahya	8566	359	356.9	23.9	25.0
Malatya	15659	619	364.2	25.3	25.8
Manisa	23085	983	312.0	23.5	30.8
Mardin	13023	394	394.6	33.1	23.9
Mersin	44214	1492	377.9	29.6	40.3
Muğla	14308	714	270.0	20.0	31.6
Muş	4381	139	398.3	31.5	20.2
Nevşehir	3933	139	280.9	28.3	24.7
Niğde	5169	176	516.9	29.4	26.4
Ordu	14036	554	467.9	25.3	32.5
Osmaniye	12049	447	344.3	27.0	34.6
Rize	5802	219	341.3	26.5	21.0
Sakarya	16595	525	448.5	31.6	27.8
Samsun	24407	976	400.1	25.0	29.3
Siirt	3698	151	308.2	24.5	17.0
Sinop	3088	127	343.1	24.3	25.4
Sivas	7870	343	253.9	22.9	19.1
Şanlıurfa	16635	692	286.8	24.0	18.1
Şirnak	5906	154	421.9	38.4	19.9
Tekirdağ	17046	668	362.7	25.5	34.0
Tokat	9705	350	404.4	27.7	25.6
Trabzon	15368	584	327.0	26.3	28.5
Tunceli	1084	37	271.0	29.3	24.4
Uşak	6195	311	295.0	19.9	30.7
Van	9490	262	499.5	36.2	55.1
Yalova	3805	190	380.5	20.0	27.2
Yozgat	6563	204	298.3	32.2	22.6
Zonguldak	12045	397	365.0	30.3	33.8
Türkiye	1280297	51522	331.9	24.8	27.1

Notlar: Bu çizelgede verilen ortaöğretim okulları, öğrencileri, öğretmenlerinin sayıları her türden genel lise, meslek okulu ve teknik okulu kapsamaktadır.

Kaynak: İllerdeki özel dersane öğrencilerinin ve öğretmenlerinin sayıları Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alınmıştır.

Çizelge 7: Ortaöğretim Okullarının^bİllere Dağılımının Ana Özellikleri, 2011-2012, Türkiye

İller	Ortaöğretim de Öğrenci Sayısı	Ortaöğretim de Öğretmen Sayısı	Ortaöğretim Okulu Başına Öğrenci Sayısı	Ortaöğretim de Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı	14-17 Çağındaki Nüfus	Ortaöğretim öğrencilerin in 14-17 Yaşındaki Nüfusa oranı (%)
Adana	142343	6884	618.9	20.7	154392	92.2
Adıyaman	48571	2009	607.1	24.2	52131	93.2
Afyonkarahisar	37898	2233	303.2	17.0	47964	79.0
Ağrı	25358	1033	461.1	24.5	53427	47.5
Aksaray	21516	1154	352.7	18.6	28816	74.7
Amasya	22090	1466	315.6	15.1	20967	105.4
Ankara	318677	18746	540.1	17.0	298167	106.9
Antalya	127859	6491	555.9	19.7	131688	97.1
Ardahan	6403	395	256.1	16.2	8150	78.6
Artvin	11105	646	252.4	17.2	10040	110.6
Aydın	55824	3712	407.5	15.0	61469	90.8
Balıkesir	63899	4262	349.2	15.0	67106	95.2
Bartın	10444	709	298.4	14.7	10781	96.9
Batman	43645	1340	928.6	32.6	52701	82.8
Bayburt	5567	269	327.5	20.7	5657	98.4
Bilecik	12489	773	235.6	16.2	11449	109.1
Bingöl	18398	779	525.7	23.6	21421	85.9
Bitlis	19996	859	377.3	23.3	32472	61.6
Bolu	17603	1144	332.1	15.4	15826	111.2
Burdur	14111	1061	261.3	13.3	14694	96.0
Bursa	167368	8600	552.4	19.5	166824	100.3
Çanakkale	24944	1789	235.3	13.9	24922	100.1
Çankırı	10518	709	244.6	14.8	11015	95.5
Çorum	33186	1952	385.9	17.0	36261	91.5
Denizli	54439	3301	403.3	16.5	58978	92.3
Diyarbakır	108879	3865	818.6	28.2	144447	75.4
Düzce	22928	1191	449.6	19.3	22593	101.5
Edirne	20437	1469	272.5	13.9	20404	100.2
Elazığ	43861	2306	516.0	19.0	40747	107.6

Erzincan	15732	867	291.3	18.1	14455	108.8
Erzurum	48981	2534	415.1	19.3	62372	78.5
Eskişehir	46839	2971	410.9	15.8	43950	106.6
Gaziantep	110160	3959	715.3	27.8	145448	75.7
Giresun	29082	1910	287.9	15.2	27543	105.6
Gümüşhane	8439	488	281.3	17.3	9593	88.0
Hakkari	22441	657	575.4	34.2	26026	86.2
Hatay	92784	4138	626.9	22.4	112950	82.1
İğdir	12526	541	447.4	23.2	17152	73.0
Isparta	26111	1956	258.5	13.3	24205	107.9
Istanbul	905967	33954	768.4	26.7	857824	105.6
Izmir	233576	12686	508.9	18.4	226775	103.0
Kahramanmaraş	65697	3215	490.3	20.4	82712	79.4
Karabük	13985	1048	317.8	13.3	12728	109.9
Karaman	15779	813	358.6	19.4	17098	92.3
Kars	15936	715	419.4	22.3	24615	64.7
Kastamonu	19508	1291	256.7	15.1	20067	97.2
Kayseri	84523	4707	474.8	18.0	88932	95.0
Kırıkkale	20183	1234	360.4	16.4	18783	107.5
Kırklareli	18711	1040	340.2	18.0	18429	101.5
Kırşehir	15153	1022	291.4	14.8	15035	100.8
Kilis	9142	383	435.3	23.9	10111	90.4
Kocaeli	113764	4997	536.6	22.8	102692	110.8
Konya	127047	6546	419.3	19.4	148775	85.4
Kütahya	34240	1960	300.4	17.5	31899	107.3
Malatya	60578	3187	484.6	19.0	55233	109.7
Manisa	74848	4496	351.4	16.6	84066	89.0
Mardin	54545	1817	717.7	30.0	74590	73.1
Mersin	109605	5979	537.3	18.3	120655	90.8
Muğla	45350	2788	381.1	16.3	47475	95.5
Muş	21668	925	401.3	23.4	40929	52.9
Nevşehir	15906	1137	265.1	14.0	19432	81.9
Niğde	19558	1238	331.5	15.8	25163	77.7
Ordu	43126	2637	414.7	16.4	52708	81.8
Osmaniye	34807	1898	519.5	18.3	37643	92.5
Rize	27663	1521	364.0	18.2	21209	130.4
Sakarya	59679	2896	420.3	20.6	58963	101.2
Samsun	83248	4749	484.0	17.5	88329	94.2
Siirt	21730	738	482.9	29.4	30897	70.3
Sinop	12160	853	209.7	14.3	12108	100.4
Sivas	41237	2217	400.4	18.6	43972	93.8
Şanlıurfa	91760	2963	637.2	31.0	163309	56.2
Şırnak	29632	985	644.2	30.1	45297	65.4
Tekirdağ	50134	2271	482.1	22.1	49796	100.7
Tokat	37891	2104	371.5	18.0	44850	84.5

Trabzon	53972	3251	405.8	16.6	49364	109.3
Tunceli	4445	382	171.0	11.6	3889	114.3
Uşak	20207	1160	396.2	17.4	21159	95.5
Van	47211	2390	502.2	19.8	102683	46.0
Yalova	13979	790	388.3	17.7	12867	108.6
Yozgat	29049	1614	252.6	18.0	35221	82.5
Zonguldak	35636	2049	363.6	17.4	35051	101.7
Türkiye	4756286	235814	491.8	20.2	5162536	92.1

Notlar: a: Bu sütunda ortaöğretimdeki öğrenci sayısının, ortaöğretim çağı sayılan 14-17 yaş grubundaki nüfusa oranı verilmiştir.

b: Bu çizelgede verilen ortaöğretim okulları, öğrencileri ve öğretmenlerinin sayıları her türden genel lise, meslek okulu, teknik okulu kapsamaktadır.

Kaynak: Ortaöğretimdeki öğretmen ve öğrenci sayıları Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alınmıştır (2013).
14-17 arasındaki nüfus TÜRKSTAT'(2013)'ten alınmıştır.

Ek Çizelge: TED'in Özel Dershaneler Konusunda Yürüttüğü bir Soruşturmada Seçilmiş Sonuçlar, Türkiye, 2005.

	Lise Son Sınıf Öğrencileri %	Lise Mezunları ^a %	Üniversite Öğrencileri ^b %
Soruşturmayı Yanıtlayanlar	1078	1073	1064
1. Şu Sırada Yaşamınızda Üniversiteye Giriş Sınavından Daha Önemli Bir Şey Var mı?			
Evet	24	21	-
Hayır	60	66	-
2. Şu sırada Özel Dershaneye Devam Etmekte misiniz?			
Evet	70	68	83
Hayır	25	23	16
3. Eğitimin Niteliği Hangisinde Daha İyi?			
Özel Dershaneler	44	65	34
Kamu Okulları	6	3	10
ÖD'ler Yalnızca Sınavda Başarının Tekniklerini Öğretiyor	17	20	32
4. Üniversite Giriş Sınavında Özel Dershanesiz Başarı Olası mı?			
Olası	44	35	49
zor ya da Olanaksız	58	64	50
5. Özel Dershaneye Devam etmekteki En Önemli Neden			
Lise Öğretimi Üniversiteye Giriş Sınavında Başarılı Olmak için Yetersiz	58	77	57
6. Özel Dershane'nin Üniversiteye Giriş Sınavında Başarınıza Hangi Ölçüde Katkısı Olacağına İnanıyorsunuz?			
Çok Katkısı Olacak	52	67	-
Çok Katkısı olmayacak	16	14	-
Katkısı Olmayacak	3	3	-
7. Danışmanlık ve Kılavuzluk Hizmetleri Hangisinde Daha İyi?			
Özel Dershane	38	52	35
Kamu Okulları	8	4	12
Her ikisinde de	36	30	27
8. Üniversiteye Giriş Sınavına Hazırlanma İkinci Dönemde Okula Devamınızı Nasıl Etkiliyor?			
Doktor Raporu Alacak	55	49	44
Yasalarca Tanınan Devamsızlık Süresini Kullanacak	24	21	25
Okulu Aksatmayacak	19	29	29
9. Kamu okullarını mı, Özel derhaneleri mi Beğeniyorsunuz?			
Özel Dershane	23	29	-

Kamu Okulları	20	22	-
Her İkisini de	30	37	-
10.Devam Etmekte Olduđunuz Özel Dershaneden Memnun musunuz?			
Evet	54	67	43
Az çok	18	28	36
Ne yazık ki hayır	5	4	11
11.Özel Dershanede Haftada Kaç Saat Ders Görüyorsunuz?			
a. 0 - 10 Saat	13	6	16
b. 10 - 15 Saat	36	6.9	29
c. 15- 20 Saar	15	51	28
d. 20+ Saat	8	33	15
12.Öğretmeninizin ve Okul Yönetiminin Özel Dershanelere Karşı Tavrı Nasıl?			
Gerekli Saymıyor	12	17	10
Mutlaka Gitmemi istiyor	47	43	50
Yanıt yok	40	40	39
13. Okunan Lisenin Niteliği Üniversite Giriş Sınavında Başarılı Olmada Belirleyici mi?			
Evet	67	67	67
Kısmen	26	26	26
Hayır	7	6	7
14.Özel Dershaneye Bu Yıl Ne Kadar Ödeyeceksiniz?			
500 YTL'den az	5	2	9
500-1000 YTL	12	17	28
1000-2000 YTL	38	60	34
2000-3000 YTL	10	14	8
3000-4000 YTL	3	1	4
4000 YTL'nin üstünde	5	2	3
Yanıt yok	28	4	15

Notlar: a: Lise bitirmiş ve özel dershaneye devam etmekte,
b: Üniversite Hazırlık Sınıfı ya da birinci sınıf öğrencileri. Bu gruba yöneltilen sorular üniversite giriş sınavında başarılı olmadan önceki dönemin deneyimlerini sormaktadır.

Kaynak: Türk Eğitim Derneği (TED) (2005) Çeşitli çizelgeler.
Elinizdeki çizelge TED (2005) Soruşturmasında sağlanan bilgilere dayanarak hazırlanmıştır. Bu çizelgenin , Ana-babaların, Öğretmenlerin ve okul yönetimlerinin yanıtlarını da içine alan daha ayrıntılısını Tansel ile Bircan'da (2007) bulabilirsiniz.

Kaynaklar

- Akgün, M. (2005). Özel dersanelere ayrılan ekonomik kaynakların incelenmesi. (An investigation of the economic resources devoted to supplementary education centers) Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri, 28-30 Eylül, 2005, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Turkey.
- Altınyelken, H. K. (2013) Türkiye'de Özel Dershanelere Talep. (The demand for private tutoring in Turkey) Bray, M., Mazawi, A. E. & Sultana, R. G. (Eds.) (2013). *Private Tutoring Across the Mediterranean*, Rotterdam, Hollanda: Sense Publishers. Euro-Mediterranean Centre for Educational Research.
- Assaad, R. & El-Badawy, A. (2004). Mısır'da bireysel ve toplu ve özel öğretim (dersaneler): Kadın erkek eşitsizliği hangi noktada? (Private and group tutoring in Egypt: Where is the gender inequality?) Minnesota Üniversitesi'nde, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Toplumsal Cinsiyet, İş Yaşamı ve Aile konusunda sunulan bildiri.
- Baştürk, S. & Doğan, S. (2010) Lise öğretmenlerinin özel dersaneler hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* (International Journal of Human Sciences), 7(2), 135-157.
- Berberoğlu, G. & Kalender, I. (2005) Öğrenci başarısının yıllara, okul türlerine, bölgelere göre incelenmesi: ÖSS ve PISA analizi, *Eğitim Bilimleri ve Uygulama* (Educational Sciences and Practice), 4(7), 21-35.
- Berberoğlu, G. & Tansel, A. (2012) Private tutoring and academic performance (Dersaneler ve Akademik Başarımlar: Türkiye'den Kanıtlar) *International Review of Education*.
- Bray, M. (1999). The shadow education system: private tutoring and its implications for planners. (Gölge Öğretim Sistemi: Özel dershane ve planlamacılar açısından sonuçları). *Fundamentals of educational planning* No. 61. Paris: UNESCO International Institute for Educational Planning (IIEP).
- Bray, M. (2003) Adverse effects of private supplementary tutoring: Dimensions, implications, and government responses. (Özel tümleyici öğretimin(dersanelerin) olumsuz etkileri: Boyutları, sonuçları ve hükümetlerin yaklaşımları). Paris: UNESCO International Institute for Educational Planning (IIEP).
- Bray, M. (2006). Private supplementary tutoring: comparative perspectives on patterns and implications,(Destekleyici özel öğretim: Örüntüleri, sonuçlarına ilişkin karşılaştırmalı bakış açıları), *Compare: A Journal of Comparative Education*, 36 (4), 515 – 530.
- Bray, M. (2009). *Confronting the shadow education system: what government policies for what private tutoring. (Gölge Eğitim Sistemiyle başatme: Hangi özel dershanelere hangi hükümet politikalarıyla)*. Paris: UNESCO International Institute for Educational Planning (IIEP).

- Bray, M. (2010). Researching shadow education: Methodological challenges and directions, (Gölge eğitim konusunu araştırmak: Metodolojik zorluklar ve gelişim yönleri) , *Asia Pacific Education Review*, 11 (1), 3-13.
- Bray, M. (2011). *The challenge of shadow education: Private tutoring and its implications for policy makers in the European Union*. (Gölge eğitimde karşılaşılan zorluklar: Özel dersaneler ve Avrupa Birliği'nde siyasetçiler açısından anlamı) Brüksel, Belçika: European Commission.
- Bray, M. & Kwok, P. (2003). Demand for private supplementary tutoring: Conceptual considerations, and socio-economic patterns in Hong Kong, (Destekleyici özel öğretime olan talep: Kavramlar üstüne düşünceler ve Hong Koong'daki sosyo-ekonomik örüntüler), *Economics of Education Review*, 22 (6), 611–620.
- Bray, M. & Lykins, C. (2012) Shadow education: Private supplementary tutoring and its implications for policy makers in Asia. (Gölge öğretim: Destekleyici özel öğretim ve Asya'daki siyasetçiler açısından anlamı), Hong Kong: Comparative Education Research Center, The University of Hong Kong.
- Bray, M. & Suso, E. (2008). The challenges of private supplementary tutoring: Global patterns and their implications for Africa, (Destekleyici özel öğretimin zorlukları: Küresel örüntüler ve Afrika açısından anlamı), Maputo, Mozambik: Biennale of the Association for the Development of Education in Africa 'da sunuldu.
- Bray, M., Mazawi, A. E. & Sultana, R. G. (2013). *Private tutoring across the Mediterranean*, (Akdeniz ülkelerinde özel dersaneler), Rotterdam, Hollanda: Sense Publishers. Euro-Mediterranean Centre for Educational Research.
- Burch, P. (2009). *Hidden markets: The new education privatization*, (Saklı pazarlar: Öğretimin özelleşmesinde yenilikler), Londra, Birleşik Krallık: Routledge publishers.
- Dang, H.A. & Rogers, H. (2008). The growing phenomenon of private tutoring: Does it deepen human capital, widen inequalities, or waste resources? (Büyüyen özel dersaneler olgusu: İnsan varlığını zenginleştiriyor, eşitsizlikleri artırıyor mu, ya da kaynakları boşa mı harcıyor?), *The World Bank Research Observer*, 23(2) 161-200.
- Di Paolo, A. & Tansel, A. (2013). Returns to foreign language skills in a developing country: The case of Turkey, (Yabancı dil becerisinin gelişmekte olan bir ülkede getirileri: Türkiye örneği)Ekonomi Bölümü, Barcelona University, Barcelona, İspanya ve Orta Doğu teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Dinçer, M. A. & Uysal G. (2010). Determinants of student achievement in Turkey. (Türkiye'de öğrencilerin başarımlarını belirleyenler), İstanbul, Türkiye: Bahçeşehir University Center for Economic and Social Research (BETAM) Çalışma Raporu

- Ekici, G. (2005). Öğrencilerin ÖSYM sınavına karşı tutumlarının bir çok değişkenle incelenmesi. (An investigation of the attitudes of students' toward the student selection examination through a number of variables). *Educational Administration*, 28, 82-90.
- Gök, F. (2006). Üniversiteye girişte umut pazarı: Özel dershaneler (Hope market in the entrance to universities: Supplementary education centers), *Eğitim, Bilim, Society*, 8: 102-109.
- Gök, F. (2010) Marketing hope: Private institutions preparing students for the university entrance examination in Turkey, (Umut pazarı: Türkiye'de öğrencileri üniversite giriş sınavına hazırlayan dersaneler), içinde: S. Karin Amos (ed.) *International Educational Governance, International Perspectives on Education and Society*, 12, 123-134.
- Güven-Der (Güven Dershane Sahipleri Derneği) (Temmuz, 2013). <http://www.guvender.org.tr> sitesinden alıntlandı.
- Güvercin, G. (2005) Özel dersanelerde ve MEB'e bağlı okullarda öğretmenlik yapan öğretmenlerin, öğretmenlik mesleği ile ilgili tutumlarının karşılaştırılması, Özel dersanelerde öğrenim gören lise-3 öğrencilerinin dersaneye ilişkin görüşleri. (A comparison of the views of supplementary education center teachers and Ministry of National Education teachers on teaching profession, Views of high school senior students who are attending supplementary education centers on private tutoring centers) Eğitim Bilimleri Kongresinde sunulan bildiri, 28-30 September, 2005, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye.
- Haber-Türk Gazetesi (2012). Üniversite sınavları kaldırılacak ve dersaneler kapanacak (The university entrance exam is going to be abolished and private tutoring centers will be closed down) 25 Mart, 2012.
- Heyneman, S. P. (2011). Private tutoring and social cohesion, (Özel dershaneler ve toplumsal birliktelik), *Peabody Journal of Education* , 86, 183-188.
- Higher Education Board of Turkey (Yüksek Öğretim Kurumu) (YÖK). (Temmuz, 2013). : <http://www.yok.gov.tr/> sitesinden alıntlandı.
- Higher Education Board of Turkey (Yüksek Öğretim Kurumu) (YÖK). (2007). Türkiye'nin Yüksek Öğretim Stratejisi (Higher Education Strategy for Turkey), Yüksek Öğretim Kurumu, Ankara, Türkiye.
- Hürriyet Gazetesi (2012) YGS ve dersaneler kalkıyor (University entrance examination and private tutoring centers will be eliminated), 25 Mart, 2012.
- Independent Educators Union (Bağımsız Eğitimciler sendikası) (2007) Çocuklarımızı sahtekarlığa alıştırıyoruz. (We allow our children to cheat). Basın açıklaması, Mayıs 24, 2007 Ankara, Türkiye.

- Ireson, J. (2004). Private Tutoring: How Prevalent and Effective is it? (Özel Dershaneler: Ne Denli Geçerli ve Etkili), *London Review of Education*, 2(2), 109-122.
- Kim, H. (2008). *After-school programs in Korea: A policy for reducing the heavier reliance on private education*. (Kore'de okul dışı öğrenim programları: Özel dershanelere bağımlılığı azaltmak üzere bir yaklaşım) Seul, Kore: Korean Education Development Institute.
- Köprülü, F. (2012). Ekonomist dergisinin sorularına ilişkin açıklamalarımız (Explanations for the questions by the Economist journal). Mimeo'yu sağlayan: ÖZ-DE-BİR.
- Lee, C. J., H. J. Park ve H. Lee (2009) Shadow education system, (Gölge öğretim Sistemi), içinde: G. Sykes, B. Schneider ve D. N. Plank (Ed.) *Handbook of education policy research*. New York, ABD: Routledge publishers for the American Educational Research Association.
- Milliyet Gazetesi, (2012). Dersanelerin kapanacağı ve sınavların kalkacağı söyleniyor (They say supplementary tutoring centers will be closed down and the examinations will be abolished). 27 Mart, 2012
- Ministry of National Education (Milli Eğitim Bakanlığı). (2013). Ulusal Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim (*National education statistics, formal education*), 2012-2013, Ankara, Türkiye: Milli Eğitim Bakanlığı, Strateji Gelistirme Başkanlığı.
- Morgil, I. Yılmaz, A. Seçken, N. & Erökten, S. 2000. Özel dersaneler ile ÖZ-DE-BİR'ce düzenlenen OSS deneme sınavlarının öğrencinin üniversite giriş sınavlarındaki başarısına katkısı (An assessment of the contribution of trial OSS examinations organized by private tutoring centers and ÖZ-DE-BİR on student success at university entrance examination). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (Journal of the Hacettepe University School of Education), 19 , 96-103.
- Morgil, I., A. Yılmaz & Geban, O. (2001) Özel dersanelerin üniversiteye girişte öğrenci başarısına etkileri (The effect of private tutoring centers on the success of students in the university entrance examinations), *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (Journal of the Hacettepe University School of Education), Vol. 21, pp. 89-96.
- Mori, I. & Baker, D. (2010) Evrensel gölge eğitimin kökeni: Destekleyici özel eğitim olgusunun postmodern eğitim kurumları konusunda bize söyledikleri (The origin of universal shadow education: What the supplemental education phenomenon tells us about the postmodern institutions of education). *Asia Pacific Education Review*, 11(1), 36-48.

- Nartgün, Ş. S., Altındağ, Ü. & Özen, R. (2012). Dersanelerin Öğrencilerin sosyal ve ekonomik yaşamları üzerine etkisi (The impact of Private tutoring on social and economic lives of students), *Journal of Educational and Instructional Studies in the World*, 2(1), 54-61.
- ÖZ-DE-BİR (Özel Dershaneler Birliği) (Temmuz, 2013). <http://www.ozdebir.org.tr/> sitesinden alıntlandı.
- Okur, M. & Dikici, R. (2004). Özel dershanelerle kamu okullarının karşılatırmalı bir çözümlemesi (A comparative analysis of supplementary education centers and public schools). *Kastomonu Eğitim Dergisi* (Kastomonu Journal of Education), 12 (2), 417-426.
- Safarzynska, K. (2013). Socio-economic determinants of demand for private tutoring. (Özel dershanelere talebin sosyo-ekonomik belirleyicileri), *European Sociological Review*, 29(2): 139-154.
- Silova, I. (2009). *Private supplementary tutoring in central Asia: New opportunities and burdens*, (Orta Asya'da özel dershaneler: Yeni olanaklar ve külfetler), Paris: UNESCO International Institute for Educational Planning (IIEP).
- Silova, I. (2010). Private tutoring in Eastern Europe and Central Asia: Policy choices and implications,(Doğu Avrupa ve İç Asya'da özel dershaneler: Yaklaşım seçenekleri ve sonuçları), *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 40(3), 327-344.
- Silova, I., Budiene, V. & Bray, M. (Eds.) (2006) *Education in the hidden market place: Monitoring of supplementary education*, (Eğitimin saklı pazarı: Özel dershaneleri izlerken), New York, USA: Open Society Institute.
- Stevenson, D. L. & Baker, D. P. (1992). Shadow education and allocation in formal schooling: Transition to university in Japan, (Gölge eğitim ve örgünü eğitimde yeri), *American Journal of Sociology*, 97 (6), 1639–1657.
- Student Selection and Placement Center (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi) (ÖSYM), (Temmuz, 2013) <http://www.osym.gov.tr> sitesinden alıntı.
- Tansel, A. (1994). Wage employment, earnings and returns to schooling for men and women in Turkey,(Türkiye'de kadın ve erkeğe okullaşmanın sağladığı ücretli çalışma, kazaçlar ve getiriler), *Economics of Education Review*, 13 (4), 305–320.
- Tansel, A. (2001). Self-employment, wage employment and returns to schooling by gender in Turkey,(Kendi hesabına çalışanlar, ve ücretliler ve okullaşmanın getirilerine Türkiye'de kadın erkek açısından bakış),içinde: *Labor and Human Capital in the Middle East: Studies of markets and household behavior* (ss. 337–367), Djavad Salehi-Isfahani (Ed.). Reading, USA: Ithaca Press. Aynı inceleme, ayrıca "Self Employment, Wage Employment and Returns to

Education for Urban Men and Women in Turkey,” başlığı altında *Education and the Labor Market in Turkey*, Tuncer Bulutay (Ed.) derlemesinde yayınlandı.. Ankara, Türkiye: DİE Yayını, ss.175-208.

Tansel, A. (2002a). Determinants of schooling attainment for boys and girls in Turkey: Individual, household and community factors, Türkiye’de kızlarda ve erkeklerde okullaşmada erişimin belirleyicileri: Kişisel, hanehalkı ve toplum kaynaklı etkenler), *Economics of Education Review*, 21, 455–470.

Tansel, A. (2002b). General versus vocational high schools and labor market outcomes in Turkey, (Türkiye’de genel liselerle meslek liselerinin iş piyasasında elde ettikleri sonuçlar bakımında karşılaştırılması), *Human Capital: Population Economics in the Middle East*, İsmail Sırageldin (Ed.), Kahire, Mısır: Economic Research Forum ile American University of Cairo Press.

Tansel, A. (2005). Public–private employment choice, wage differentials and gender in Turkey, (Türkiye’de kadın erkekler için kamu kesimi ve özel kesimde çalışma seçimi, ücret ayrımlaşmaları), *Economic Development and Cultural Change*, 53 (1), 453–477.

Tansel, A. (2010) Changing returns to education for men and women in a developing country: Turkey, (Gelişmekte olan bir ülkede kadın ve erkekler açısından değişen getiriler: Türkiye, 1994-2005), ESPE Konferansında, Londra’da sunulan bildiri, ile MEEA Konferansında Nis, Fransa’da 2009 Martı’nda sunulan bildiri .

Tansel, A. (2013) Private tutoring and equitable opportunities in Turkey: Challenges and policy implications, (Türkiye’de özel dersaneler ve hakça olanaklar), *Mediterranean Journal of Educational Studies*, 2013’de yayınlanacak. Makale ayrıca aşağıdaki derlemede yer almıştır: Bray, M., A. E. Mazawi ve R .G. Sultana (Ed.) (2013) *Private Tutoring Across the Mediterranean*, Rotterdam,Hollanda: Sense Publishers, (177-186).

Tansel A. & Bircan, F. (2005). Effect of supplementary education on university entrance examination performance in Turkey, (Türkiye’de özel dersane eğitiminin üniversite giriş sınavlarında başarıma etkisi), Economic Research Forum Çalışma Raporu No. 0407, Kahire, Mısır ile IZA Çalışma Raporu No. 1609, Bonn,Almanya.

Tansel, A. & Bircan, F. (2006). Demand for education in Turkey: a Tobit analysis of supplementary education expenditures, (Türkiye’de öğrenime olan talep: Özel dersane harcamaları üstüne bir Tobit çözümlemesi), *Economics of Education Review*, 25 (4), 303–313.

Tansel, A. & Bircan, F. (2007) Supplementary education in Turkey: recent evidence on its various aspects, (Türkiye’de özel dersanelerin çeşitli yönleri üstüne yeni kanıtlar), UNESCO, IIEP Policy Forum’da sunulan bildiri (on Confronting

the Shadow Education System,) Paris, 5-6 Temmuz 2007 ve IZA Çalışma Raporu No:3471, Mayıs 2008.

Tansel, A. & Taşçı, H. M. (2010). Hazard analysis of unemployment duration by gender in a developing country: The case of Turkey, (İşsiz kalma süresinin gelişmekte olan bir ülkede kadın erkek açısından zarar ziyan çözümlemesi: Türkiye örneği), *Labour: Review of Labor Economics and Industrial Relations*, 2010, 24(4): 501-530.

TÖDER (Tüm Özel Öğretim Kurumları Derneği) (Temmuz, 2013). <http://www.toder.org/> sitesinden alıntlandı.

Eğitimciler Sendikası, (Eğitim-Sen) (Trade Union of Educators) (Temmuz, 2013). <http://www.egitimsen.org.tr/> sitesinden alıntlandı.

Türk Eğitim Derneği (TED). (2005). *Türkiye’de üniversiteye giriş sistemi araştırması ve çözüm önerileri* (Study on the university placement system in Turkey and suggestions for solution), Ankara, Türkiye:Türk Eğitim Derneği.

Türkiye İstatistik Enstitüsü (TURKSTAT), (2013), <http://www.tuik.org.tr/> sitesinden alıntlandı.

World Bank (2011) *Improving the quality and equity of basic education in Turkey: Challenges and options*, (Türkiye’de temel eğitimde niteliği ve adaleti iyileştirme: Zorluklar ve seçenekler), Washington DC, ABD: Dünya Bankası Human Development Department, Europe and Central Asia Region. Report No: 54131-TR.

Zhang, Y. (2013). Does private tutoring improve students’ National College Entrance Exam performance?—A case study from Jinan, China, (Özel dersaneler öğrencilerin ‘National College’a giriş başarımına olumlu katkı yapıyor mu? Çin’in Jinan bölgesinde durum), *Economics of Education Review*, 32, 1-28.